

ABSTRACT

Centraal in dit onderzoek staat de herbestemming van de Sint-Rochustoren. Dit middeleeuws gebouw is vlak aan de grote markt van Aarschot gelegen. De toren wordt op dit moment niet benut, maar heeft wel een erg gunstige ligging. In deze thesis onderzoek ik op welke manier er door de herbestemming van de toren een nieuwe kwaliteit gegeven kan worden aan de plek. Zowel de toren als de site (het marktplein) worden onderzocht, om zo een herbestemming te creëren die een echte meerwaarde kan zijn voor de omgeving.

Vanuit het historisch onderzoek en de betekenis van het gebouw en de plek in het verleden, kom ik tot de beslissing om opnieuw muziek te integreren in de stad. De Sint-Rochustoren zal een verlengstuk vormen van de plaatselijke muziekschool. Daarbij behoudt de Sint-Rochustoren zijn oorspronkelijke functie als archief, alleen dan nu voor muziekpartituren in plaats van voor stadsdocumenten. Daarnaast wordt ook de muziek er in de praktijk gebracht en wordt ook de geschiedenis van het gebouw niet uit het oog verloren. Omwille van deze geschiedenis en zijn relatie tot de beiaard, wordt er ook een kleine tentoonstelling over de beiaard in het project voorzien, die ook toeristen uitnodigt voor een bezoek aan de toren.

Een erg belangrijk aspect is de relatie van de toren tot de grote markt. Deze markt wordt meegenomen in de herbestemming, waarbij de muziek eveneens naar de markt toe wordt uitgebreid.

INHOUDSOPGAVE

ABSTRACT	5	CASESTUDY'S	57
INLEIDING	9	Herbestemming	58
Context	10	Het Steen Antwerpen	59
Onderzoeksvraag	11	Stadhuis Lo-Reninge	63
Methodologie	12	's Hertogenmolens Aarschot	67
HISTORISCH ONDERZOEK	15	Torre del Borgo	71
Sint-Rochustoren	16	Reflectie case-study's	74
Stadsplannen	18	Marktplainen	76
Nieuwe lagen	24	Piazza del Campo - Siena	77
Invloed op de Sint-Rochustoren	25	Plaza Mayor - Madrid	78
Tijdljn noordzijde	26	Piazza Campidoglio - Rome	80
Tijdljn westzijde	28	Skanderbeg square - Tirana	82
Tijdljn zuidzijde	29	Reflectie case-study's	85
HET MARKTPLEIN	31	Muziekkiosk	86
HET BELFORT	35	Stadshal Gent	87
Betekenis van het belfort door de eeuwen heen	37	Reflectie case-study	91
Relatie tot het marktplein	43	MATERIALITEIT	93
NAOORLOGSE RESTAURATIE	45	Diestiaan ijzerzandsteen	94
PROGRAMMA BEPALING	49	Restauratie Sint-Rochustoren	98
Zoektocht programma	50	Gevelstudie	99
Programma	53	Materiaal nieuwbouw	102

ONTWERP	105
Toren en nieuwbouw	106
Marktpllein	112
Kiosk	114
CONCLUSIE	119
BRONNEN	123
Afbeeldingenlijst	124
Bibliografie	129

INLEIDING

Het onderwerp van dit onderzoek is de Sint-Rochustoren in Aarschot. Deze middeleeuwse toren is vlak aan de grote markt van Aarschot gelegen. Ondanks het feit dat ik zelf in Aarschot woon, en dus regelmatig over de grote markt loop, wist ik tot voor de start van mijn onderzoek niet wat deze toren was. De toren is niet vrij toegankelijk, dus of de toren überhaupt wel een functie had bleef voor mij tot op heden een groot vraagteken.

Juist omdat deze toren, min of meer vreemd, op de grote markt staat en iedereen er zomaar voorbij loopt zonder er aandacht aan te schenken, vond ik dit interessant. De ligging van de toren is erg gunstig, waardoor het voor mij een groot potentieel leek te hebben dat nu zomaar links blijft liggen.

De binnenstad van Aarschot loopt meer en meer leeg. Winkels sluiten hun deuren en panden worden niet meer ingenomen (Didden, 2016). Zo vinden ook steeds minder mensen hun weg naar het centrum. Persoonlijk vind ik dit jammer. Waar het marktplein vroeger het echte centrum van de stad was en een plaats van ontmoeting, evolueert het in de toekomst naar een ruimte die enkel nog gebruikt wordt voor passage.

Daarnaast staat er op de grote markt van Aarschot ook nog eens een historisch gebouw, de Sint-Rochustoren, die niet benut wordt. Nadat ik, voor de aanvang van het onderzoek de toren bezocht, kwam ik te weten dat de reden voor deze onderbenutting de oppervlakte beperking van de toren is. Ik vraag me hierdoor af of ik, ondanks de kleine oppervlakte van de toren, toch een gepaste herbestemming kan vinden, die niet alleen voor het gebouw zelf, maar ook voor de hele plek een meerwaarde is.

Belangrijk hierbij is dat ik de geschiedenis en het geheugen van het gebouw niet uit het oog wil verliezen. De Sint-Rochustoren heeft een lange geschiedenis en kent een grote verschuiving en gelaagdheid van betekenissen doorheen de tijd. Het verleden en de narrativiteit vormen het vertrekpunt voor de zoektocht naar een gepaste herbestemming.

Hoe kan men vanuit het geheugen van de Sint-Rochustoren in Aarschot een programma bepalen dat een nieuwe kwaliteit geeft aan de site en bijbehorend plein?

Om een antwoord te vinden op deze vraag start ik met het voeren van historisch onderzoek. Na een bezoek aan de toren zelf, probeer ik de betekenis en activiteiten van de toren te onderzoeken aan de hand van een literatuurstudie. Naast de literatuurstudie is in mijn onderzoek ook het stedenbouwkundig aspect erg belangrijk. Hiervoor verzamel en bestudeer ik verschillende kaarten en stadsplannen door de tijd heen, om zo een goed idee te krijgen van hoe de plek eruitzag, op verschillende momenten in de tijd. Daarna ga ik ook een aantal postkaarten bestuderen, waaruit ik de fysieke veranderingen van het plein en de toren kan afleiden.

Het marktplein, dat een deel vormt van het project, wordt eveneens onderzocht aan de hand van een literatuurstudie. Daarnaast onderzoek ik ook de typologie van het belfort. Deze laatste literatuurstudie voer ik aan de hand van het boek "Vlaamse belforten werelderfgoed" van Michiel Heirman dat een uitgebreid overzicht biedt van de rol en betekenis van het belfort doorheen de tijd.

De toren onderging gedurende de tijd een heel aantal veranderingen, daarom is het ook belangrijk om de authenticiteit van de toren te bestuderen. Dit bekijk ik aan de hand van het essay "on altering architecture" van Fred Scott.

Nadat er voldoende informatie verzameld is over de historische betekenis van het gebouw, start ik met het tweede deel van het onderzoek. Namelijk het op zoek gaan naar een geschikt programma. Voor deze zoektocht laat ik mij begeleiden door twee uiteenzettingen: "The City is not a Post-Card: The Problem of Genius Loci" van Pérez Gómez en "Landschap en geheugen" van Uyttenhove.

Vanuit de programma bepaling, kom ik tot een project dat bestaat uit verschillende delen. Om te bekijken op welke manier er kan omgegaan worden met elk deel, voer ik verschillende casestudy's. Deze casestudy's helpen mij niet alleen om ideeën en inspiratie te geven voor het project, maar helpen ook voor de conceptvorming ervan.

Tot slot wordt ook het materiaal van waaruit de toren is opgebouwd onderzocht. Ook hiervoor doe ik een literatuurstudie, waarna ik ook een gevel onderzoek doe.

Al deze voorgenoemde onderzoekselementen leiden dan ten slotte tot het concept en de uitwerking van het uiteindelijk ontwerp.

HISTORISCH ONDERZOEK

De Sint-Rochustoren is de belfortoren van de voormalige lakenhal-
le van Aarschot. Deze lakenhal werd in 1578 verwoest. De Sint-Ro-
chustoren, gelegen op de grote markt in Aarschot, is sinds 1938 be-
schermde als monument en sinds 2009 vastgesteld als bouwkundig
erfgoed. (Agentschap onroerend erfgoed, 2017).

Deze laatgotische toren werd in ijzerzandsteen gebouwd, een typisch
hagelandse grondstof. In de middeleeuwen bouwden degene die
het zich konden veroorloven met de duurzame ijzerzandsteen uit de
streek. Zo werden er in het Hageland verschillende middeleeuwse
kerken opgetrokken uit ijzerzandsteen, maar ook stadswallen, molens,
stadstorens en gebouwen van de rijken werden hiermee gemaakt.
Het gewone volk bouwde met leem en stro. (Ceulemans, 2012).

De Sint-Rochustoren telt drie verdiepingen en heeft een klein hoekto-
rentje. In een spitsboognis staat het beeld van Sint-Rochus. (Agentschap
onroerend erfgoed, 2017).

Fig. 1 Sint-Rochustoren

Fig. 2 Sint-Rochustoren

Oorspronkelijk was de Sint-Rochustoren een gijzelaarskamer en ver-
volgens een archiefkamer. In de 18^e en de 19^e eeuw deed de Sint-Ro-
chustoren dienst als gevangenis, later als politiebureau en nog later
als toeristische infodienst van Aarschot (Op de Beeck, 1987). Momenteel
is de toren in handen van de Orde van de Hagelanders, een bewe-
ging met een grote fascinatie voor de middeleeuwen. (Van Hees, 2012)

Fig. 3. Beeld van Sint-Rochus in nis

Sint-Rochus is de pestheilige uit Montpellier. In de 14e eeuw werd Europa geteisterd door de pest, deze ziekte, ook zwarte dood genoemd, maakte heel wat slachtoffers in Europa. Aarschot had meermaals te maken met de pest, Sint-Rochus werd daardoor een soort van tweede patroon-heilige van de stad, naast Onze-Lieve-Vrouw. In de 16^e eeuw werd er een nieuw beeld van Sint-Rochus in de Onze-Lieve-Vrouwekerk geplaatst. Dit beeld werd meegedragen tijdens de processie die al sinds 1597 door de stad trekt. Als eerbetoon gaat jaarlijks ook de Sint-Rochusverlichting door in Aarschot. Al sinds 1850 worden er op 15 augustus doorheen heel de stad kaarsjes gebrand voor Sint-Rochus. (Van Hees, 2012).

Onderstaande kaart geeft de positie van de Sint-Rochustoren op de grote markt van Aarschot weer. Deze kaart toont de huidige inplanting van de toren, maar in de loop van de geschiedenis onderging deze plek een heel aantal grote veranderingen. Aan de hand van historische kaarten en stadsplannen, die je vindt op de volgende pagina's, probeer ik deze verschillende lagen door de tijd heen bloot te leggen.

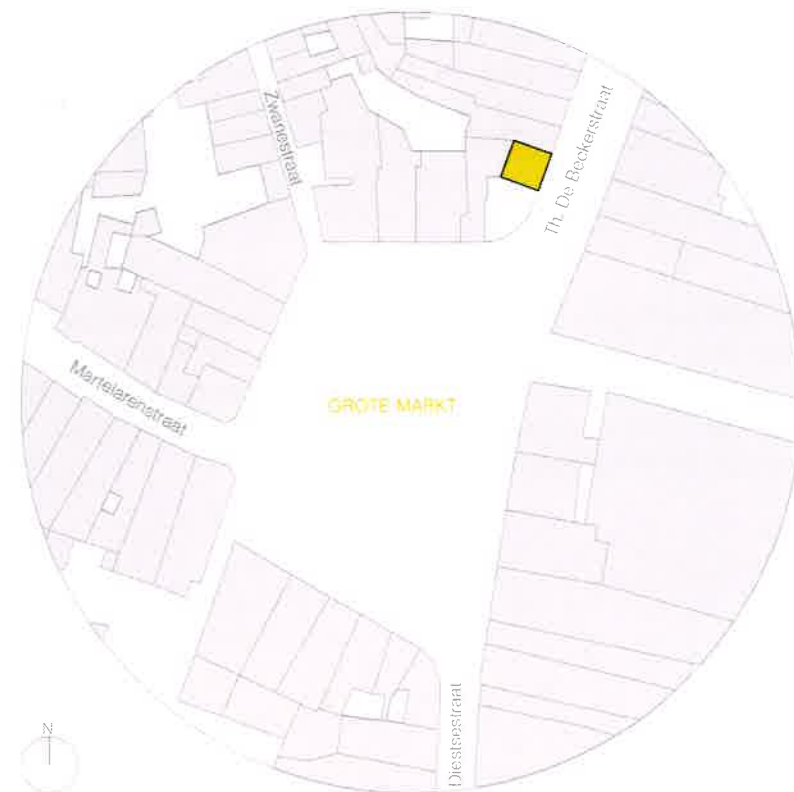

Fig. 4. Grondplan grote markt

Figuur 5 toont het oudste bekende stadsplan van Aarschot. Deze kaart werd gebruikt voor inspecties van de vesten en waterlopen van Aarschot en de omgeving in een periode van 1539 tot 1572 (Minnen, 1993). De kaart geeft een volledig overzicht van de stadsomwalling. In het Zuid-westen dient een 14^e eeuwse muur, en een klein gedeelte aarden wal, de stad te verdedigen. Het Noorden en het Oosten van de stad worden beschermd door de Demer. (Van Hees, 2012).

Op de tekening zijn de torens en poorten die deel uit maken van de omwalling weergegeven, ook de ophaalbruggen over de Demer werden aangeduid (Minnen, 1993). De grote markt en de Sint-Rochustoren werden niet op de kaart aangeduid. Wel is de hoofdas door het centrum van de stad van Noord naar Zuid, die nu nog steeds aanwezig is en langs de grote markt loopt, al wel duidelijk weergegeven op de kaart.

Op de kaart die figuur 6 toont worden er meer gebouwen binnen de stad aangeduid. Zo wordt ook de grote markt iets nauwer gedefinieerd en wordt er midden op de grote markt een gebouw getekend waarbij "het stadhuys" geschreven staat. De Sint-Rochustoren werd niet weergegeven op deze kaart.

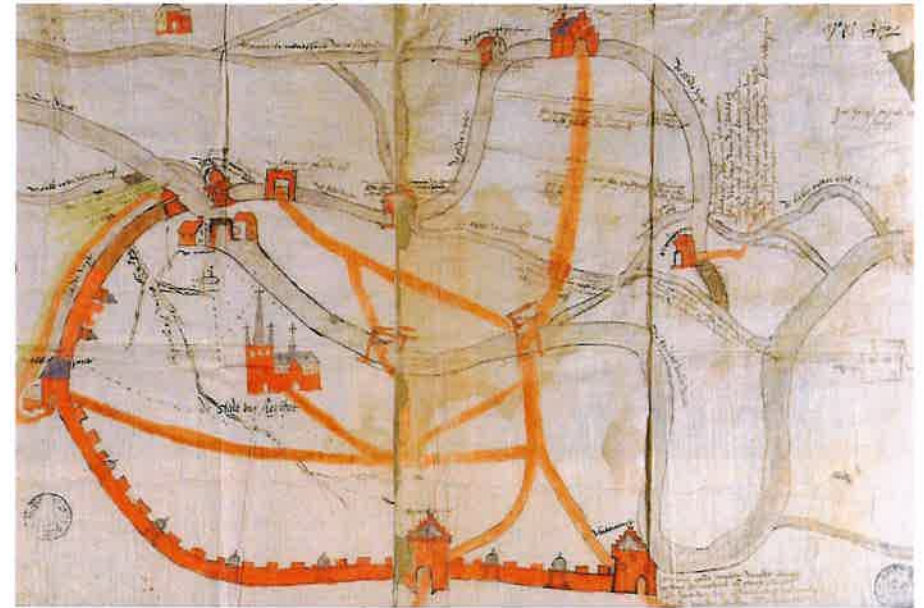

Fig. 5. Oudste stratenplan van Aarschot, werd gebruikt tussen 1539 en 1572

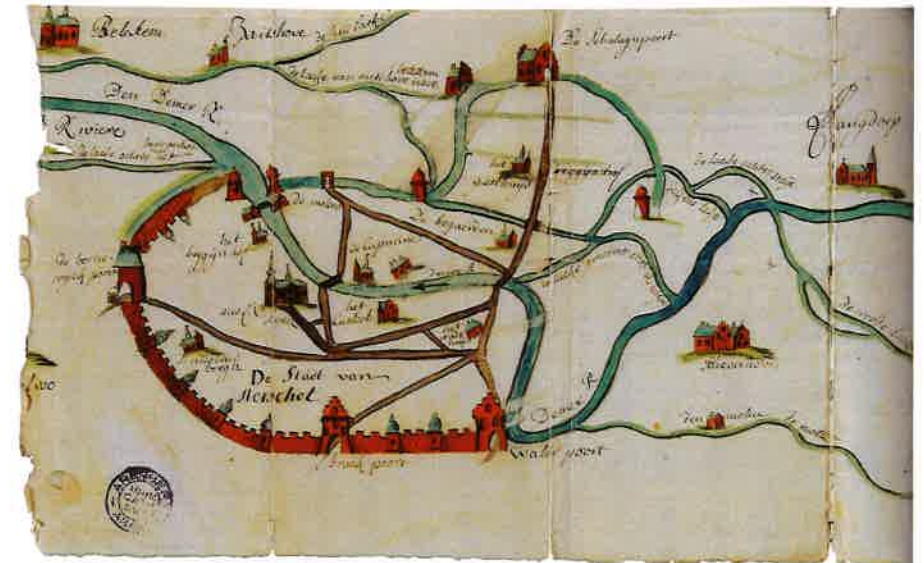

Fig. 6. Figuratieve kaart van Aarschot, midden 16 eeuw

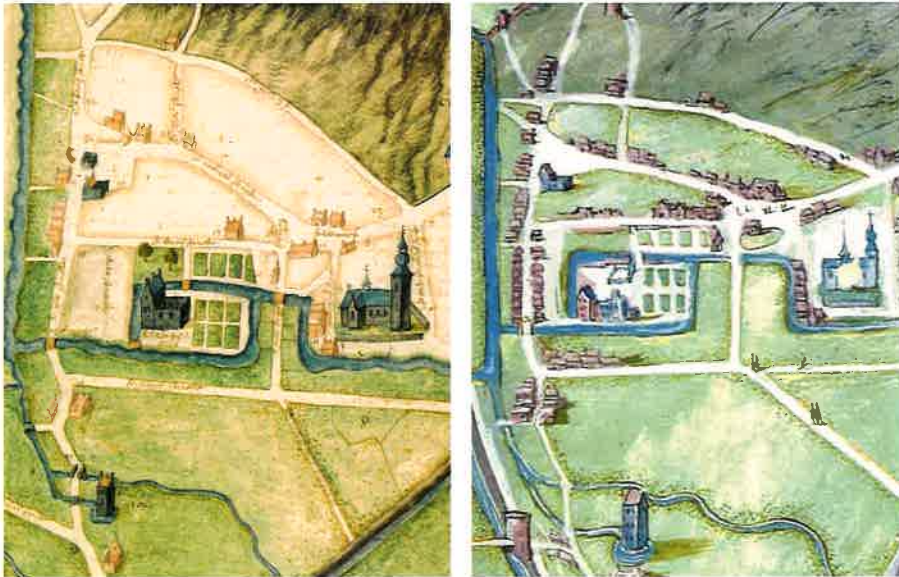

Fig. 7. Figuratieve kaart van Aarschot door Pierre de Bessaques, 1596-1597. Fig. 8. kopie figuratieve kaart (fig 7), 1600

Op bovenstaande figuratieve kaarten zien we de Sint-Rochustoren samen met de voormalige lakenhal. Rond 1360 werd deze vlees- en lakenhal gebouwd op de hoek van de grote markt. Dit gebouw heeft op het gelijkvloers een vleeshal en op de eerste verdieping bevindt zich de lakenhalle (Onroerend erfgoed, 2017). Op het einde van de 16^e eeuw wordt Aarschot tijdens de Godsdienstoorlogen zwaar getroffen. De hele stad wordt vernield en ook de middeleeuwse lakenhalle gaat hier bij verloren. (Op de Beeck, 1987).

In 1596 lagen de gebouwen die verwoest werden door de oorlog nog steeds in puin. Op figuur 7 zien we op de grote markt de overblijfselen van de stadshal, in het midden van de grote markt, en de vleeshal, aangrenzend aan de Sint-Rochustoren op de hoek van de grote markt. Figuur 8 toont een opgeruimd marktplein, waarbij de vernielde stadshal is weggehaald. Het gebouw aangrenzend aan de Sint-Rochustoren is wel nog aanwezig op de kaart (Minnen, 1993).

Aan de hand van de figuratieve kaarten krijgen we een duidelijk beeld van hoe de gebouwen eruit hebben gezien. Daarnaast krijgen we ook een duidelijk overzicht van wat de belangrijkste gebouwen waren in de stad. Op deze manier zien we dat de lakenhal met de Sint-Rochustoren een belangrijke rol heeft gespeeld, net zoals het drossaerde (verblijfplaats voor de vervanger van de heer tijdens diens afwezigheid, gelegen waar nu het stadspark is) en de Onze-Lieve-Vrouwekerk. Op elke kaart worden deze gebouwen uitvergroot en krijg je een overzicht van de positionering van deze bouwwerken. Op de kaarten is ook zichtbaar dat de Demer nog helemaal doorheen de stad loopt.

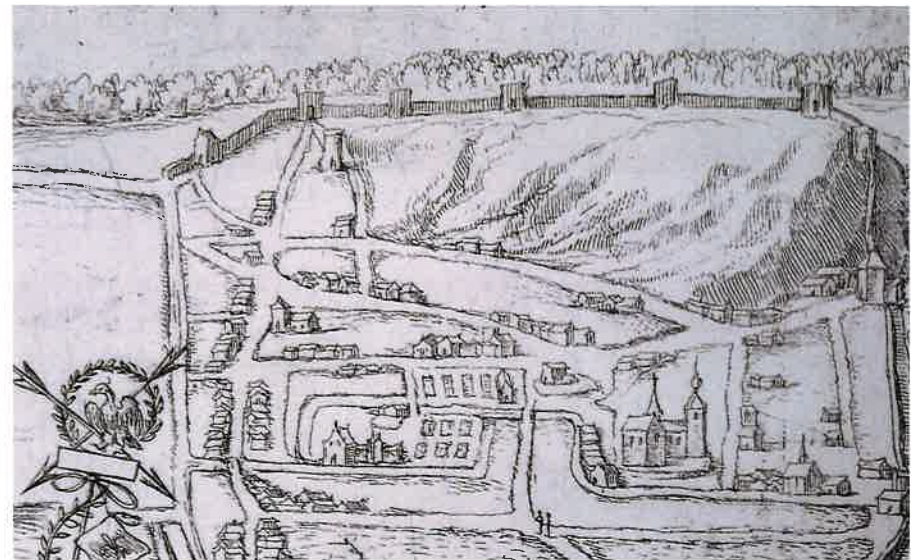

Fig. 9. Figuratieve kaart van Aarschot door Jacques de Bye, 1611-1612

Fig. 10 Figuratieve kaart door Jacob van Deventer in opdracht van Filips II, midden 16 eeuw

De kaart die figuur 10 toont werd getekend om de verdediging van de stad Aarschot in beeld te brengen. De kaart geeft ons evenwel een duidelijk beeld van het stratenplan, de bewoning en de landbouwzones. Op de grote markt wordt de ruïne van het stadhuis nog aangeduid. Op de hoek staat het stadhuis of lakenhal met de Sint-Rochustoren. De Sint-Rochustoren wordt hier weergegeven met een blauw leien dak (Van Hees, 2012).

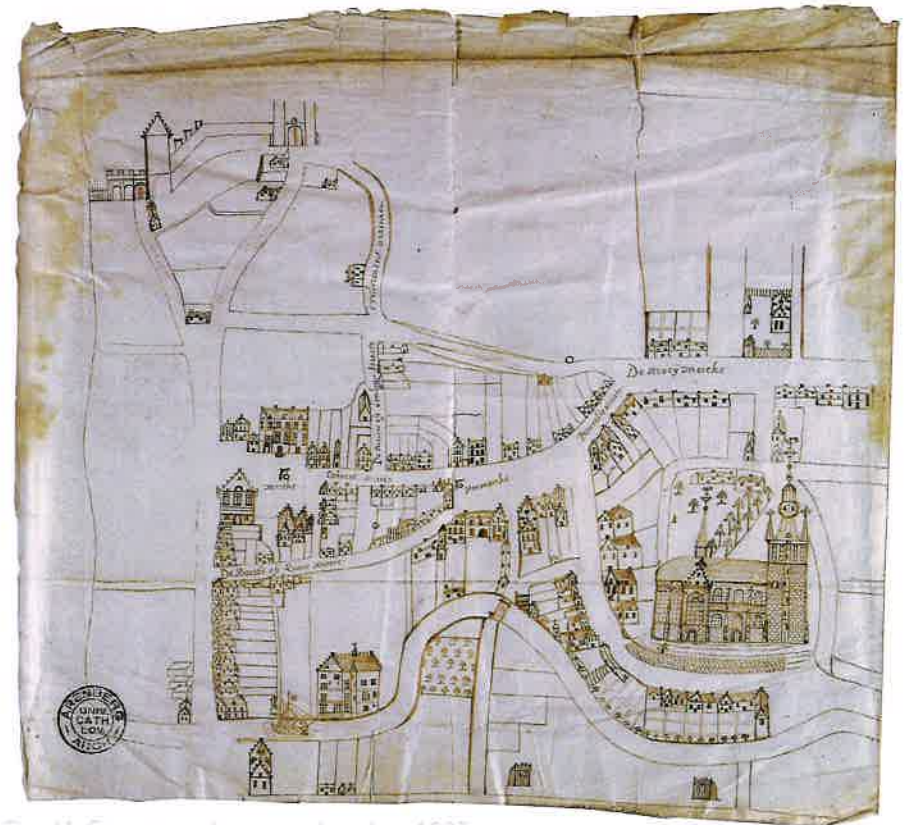

Fig. 11 Figuratieve kaart van Aarschot, 1597

Deze figuratieve kaart uit 1597 is erg gedetailleerd en geeft ons een heel goed beeld van hoe de gebouwen er in het verleden uitzagen. De vlees- en lakenhal is hier reeds verwijderd en de Sint-Rochustoren is alleen overgebleven. De toren staat nu vrij op de grote markt.

In 1596 zetelde de stadsmagistraat in een toren op de grote markt, dit is waarschijnlijk de Sint-Rochustoren. (Agentschap onroerend erfgoed, 2017).

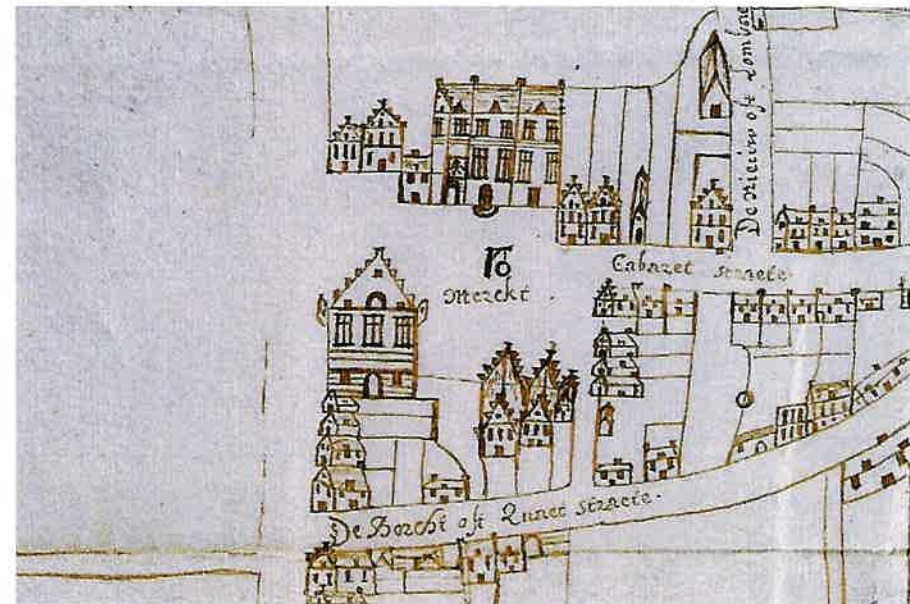

Fig. 12. Uitvergroot gedeelte figuratieve kaart van Aarschot, 1597

De tekening van een eerste versie van Sint-Rochustoren heeft een trapgevel en hoektorentjes. Na deze fase waarin de toren alleen over blijft worden er nog een heel aantal nieuwe lagen over de toren heen geschreven. De toren zal in de toekomst steeds meer ingebouwd geraken in het stedelijk weefsel en verder in de tijd ook een heel aantal nieuwe toevoegingen krijgen.

Op de grote markt en op de veemarkt (nu Bonewijk) worden grote waterputten met putgalg om de leren waterremmer op te trekken afgebeeld (Van Hees, 2012).

Ook van het drossaerde en van de Onze-Lieve-Vrouwenkerk krijgen we een heel gedetailleerde weergave.

Fig. 13 Plattegrond Aerschot rond 1710

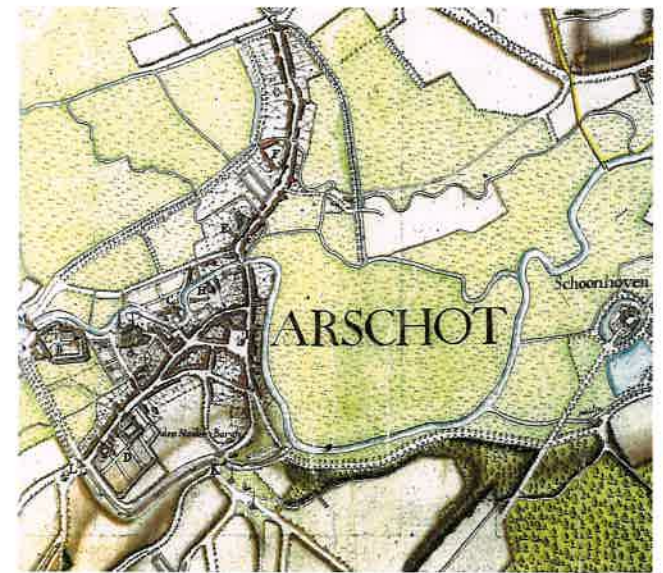

Fig. 14 Figuratieve kaart door Jan Baptist Jorib, 1775

Fig. 15. Ferrariskaart Aerschot 1771 en 1778

Fig. 16. Huidige situatie Aerschot

Een vergelijking tussen de 18^e eeuwse kaarten en de hedendaagse kaart toont aan dat de Demer rechtgetrokken werd. Op dit moment loopt de Demer nog steeds door de stad en is de aanwezigheid van water in de stad typerend voor het beeld van Aerschot.

De stadsplannen tonen steeds meer bebouwing, het stedelijk weefsel breidt steeds uit, al is er op dit moment in Aerschot nog wel veel groen aanwezig. De grote markt zelf blijft, buiten steeds dichtere bebouwing, relatief onveranderd.

De middeleeuwse stadsomwalling verdwijnt. De Orleanstoren is zo goed als het enige overblijfsel van de stadsomwalling. Voor het bouwen van deze toren, werd net zoals bij de Sint-Rochustoren gebruik gemaakt van ijzerzandsteen (Agentschap onroerend erfgoed, 2006).

In de Sint-Rochustoren werden de gemeentelijke taken uitgevoerd. Omdat de stedelijke administratie steeds meer uitbreidt (Heirman, 2003), bouwt men in de 18^e eeuw, een nieuw stadhuis aangrenzend aan de Sint-Rochustoren (Op de Beeck, 1987). Op deze manier ontstaat er meer ruimte voor het stadsbestuur en de schepenen.

Helaas kwam ook tijdens de eerste wereldoorlog Aarschot er niet zonder kleerscheuren vanaf. De Duitsers brandden in het stadscentrum volledige straten af. Zo gingen er waardevolle gebouwen verloren. Vóór deze verwoesting bestond Aarschot uit sobere, eenvormige classicistische gevels die bepleisterd en wit gekalkt waren. Ook de Sint-Rochustoren was in deze periode wit gekalkt. Tijdens deze ravage van de Duitsers werd onder meer ook het 18^e eeuwse stadhuis in brand gestoken. Omdat de deur tussen de Sint-Rochustoren en het stadhuis toevallig open stond, brandde ook de Sint-Rochustoren volledig uit. Ook het stadsarchief, bewaard in de archiefkamer op de bovenste verdieping van de Sint-Rochustoren, ging hierbij in vlammen op (Van Hees, 2012).

Aanvankelijk wilde men het stadhuis na de oorlog zo snel mogelijk restaureren. Op de ruïne werd alvast een nieuw dak geplaatst, maar uiteindelijk beslist men, in 1920, het stadhuis toch af te breken. Hierdoor grenst de Sint-Rochustoren, die voorheen voor lange tijd achter het stadhuis stond, nu (opnieuw) aan de grote markt. In 1923 wordt op de plaats van het voormalige stadhuis het monument der gesneuvelden geplaatst. De kelder van het stadhuis bleef wel bewaard. (Op de Beeck, 1987)

Aan de hand van postkaarten worden de visuele veranderingen van het marktplein erg duidelijk. Op de volgende pagina's wordt chronologisch de evolutie van de grote markt overlopen aan de hand van beelden, om zo meer inzicht te krijgen hoe deze plek er echt uit zag.

"Time itself is the architect"

- Fred Scott

Fig. 17 Zicht in de Th. De Beckerstraat voor de oorlog. Links de volledig weggekalkte Sint-Rochustoren.

Fig. 18 Uitgebrand stadhuis en Sint-Rochustoren na de oorlog.

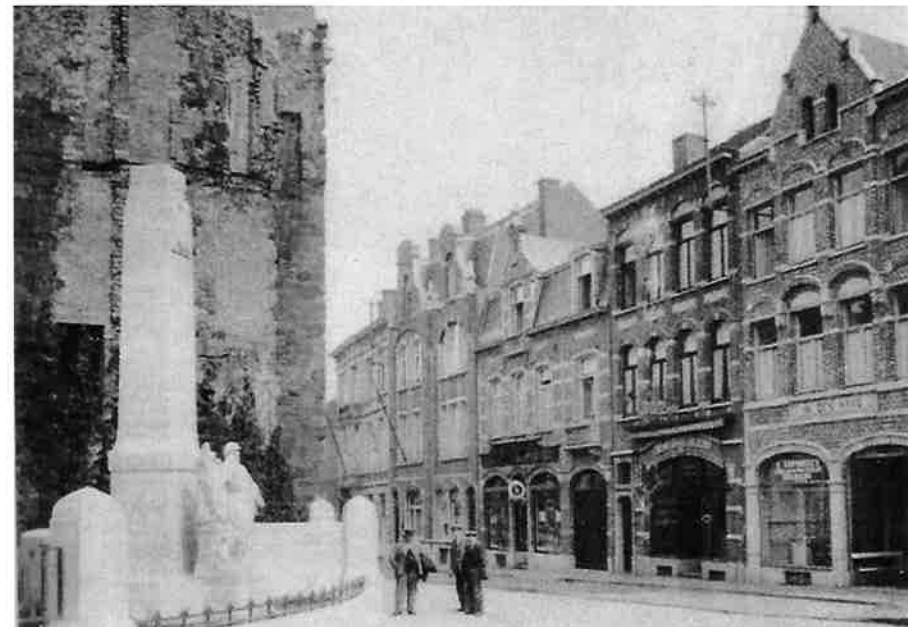

Fig. 19 Monument voor de oorlogsslachtoffers opgericht in 1923 met daarachter de beschadigde gevel van de Sint-Rochustoren.

Noordkant van de grote markt tussen 1897 en 1901
Tegen de middeleeuwse Sint-Rochustoren wordt een
nieuw 18^e eeuws stadhuis gebouwd.

Fig. 20 Noordzicht grote markt

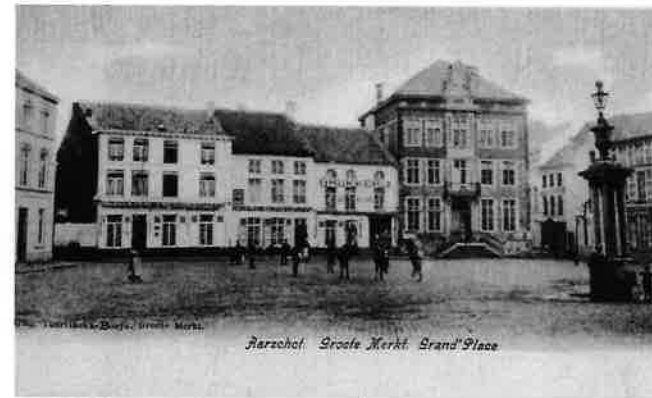

Fig. 21 Noordzicht grote markt

Stadhuis vlak na de oorlog
Het 18^e eeuws stadhuis is
volledig uitgebrand.

Fig. 22 Uitgebrand stadhuis

Noordkant van de grote markt voor 1914
Het 18^e eeuws stadhuis wordt uitgebreid. Ook het
pleisterwerk wordt verwijderd.

Noordkant van de grote markt na 1920
 In 1920 wordt het stadhuis toch afgebroken,
 de Sint-Rochustoren grenst hierdoor op-
 nieuw aan de grote markt.

Fig. 23. Noordzicht grote markt

Fig. 24. Noordzicht grote markt

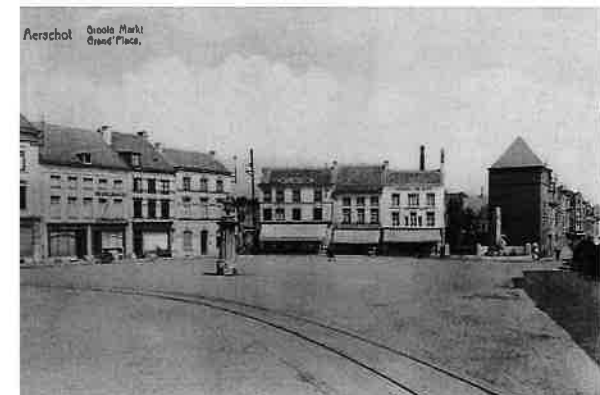

Fig. 25. Noordzicht grote markt

Noordkant van de grote markt na de oorlog
 Meteen na de oorlog wil men het stadhuis
 restaureren, de ruïne wordt reeds van een
 nieuw dak voorzien

Noordkant van de grote markt
 De Sint-Rochustoren is
 gerestaureerd.

Westkant van de grote markt rond 1863
Lithografie gemaakt door J. Hoolans.

Fig. 26. Westzicht grote markt

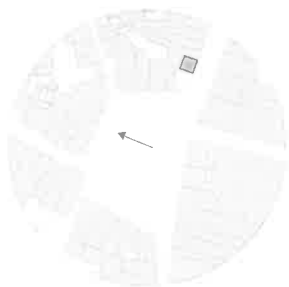
Westkant van de grote markt na de oorlog
Deze zijde kwam, net zoals de oostzijde van de grote markt, min of meer onbeschadigd uit de oorlog

Fig. 27. Westzicht grote markt

Fig. 28. Westzicht grote markt

Westkant van de grote markt voor 1914
Het gebouw met de middeleeuwse trapgevel wordt
vervangen door een nieuw gebouw in een meer
classicistische stijl.

Zuidkant van de grote markt voor 1914
Ook aan de zuidkant van de grote markt werd het uitzicht bepaald door sobere, eenvormige classicistische gevels,

Fig. 29 Zuidzicht grote markt

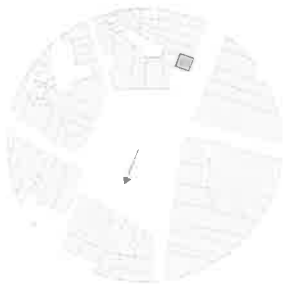
Zuidkant van de grote markt na de oorlog
De zuidkant werd volledig heropgebouwd na de oorlog in een meer barokke stijl met middeleeuwse trapgevels.

Fig. 30 Zuidzicht grote markt

Fig. 31 Zuidzicht grote markt

Zuidkant van de grote markt vlak na de oorlog
Deze zijde van de grote markt werd, net zoals de noordzijde, erg zwaar getroffen tijdens de eerste wereldoorlog.

HET MARKTPLEIN

De aanleg voor een openbaar plein heeft een economische reden. Namelijk dat de kooplieden een plaats nodig hadden waar ze hun goederen konden verkopen. Voorheen gebeurde dit gewoon op straat, maar naarmate de veelvuldigheid van de markten toenam en er ook steeds meer mensen naartoe kwamen, ontstond de behoefte om min of meer voortdurend over een grote open ruimte te beschikken. Vaak waren er binnen de stadsgrenzen nog grote bouwgronden gelegen en de steden behielden ook nog lang hun landelijk karakter. Vee en kippen liepen hier vrij rond op de ongeplaveide straten (Heirman, 2003).

De grote markt van Aarschot werd aangelegd begin 14^e eeuw. In deze periode werd ook het eerste stadhuis opgericht. De grote markt is het centrum van de stad, hier werden onder andere de officiële meldingen voor het publiek gedaan. Ook zijn de voornaamste gebouwen, zoals het stadhuis, de gildehuizen en de vleeshal, rond dit plein gelegen. Al sinds 1462 wordt er op dit marktplein de wekelijkse markt gehouden. Oorspronkelijk gebeurde dit op woensdag, maar in de loop van de tijd werd deze verplaatst naar donderdagvoormiddag. (Op de Beeck, 1987) Ook vandaag de dag vindt de markt er nog elke week op donderdagvoormiddag plaats.

De marktplaats van Aarschot is een typisch middeleeuws marktplein. Kenmerkend voor een marktplein uit de middeleeuwen is dat alle straten die op de markt uitkomen in de hoeken van het plein gelegen zijn. Dit is ook hier het geval. In de loop van de tijd onderging het plein echter een aantal veranderingen. Rond 1634 werd een gedeelte van de markt opgehoogd om een betere verbinding te kunnen maken met de straat die er op uitkomt. In 1708 werd de pomp er opgericht (Op de Beeck, 1987).

Fig. 32 Waterpomp op de grote markt sinds 1708

Daarnaast werden, zoals eerder besproken, ten gevolge van de oorlog een heel aantal gebouwen op de markt vernield en weer opgebouwd in een andere stijl (Op de Beeck, 1987). In 2011 werd het marktplein volledig nieuw aangelegd. Bij deze vernieuwing werd het marktplein verkeersvrij gemaakt. De pomp, die in 1708 geplaatst werd, werd verplaatst naar het hoogste punt van de markt. Verder werden er nieuwe zitbanken en fietsenstallingen voorzien. Ook de hobbelige kasseien werden vervangen door afgeplatte kasseien om zo het comfort te verhogen. (Peeters, 2011)

Fig. 33 Noordzicht grote markt

Fig. 36 Noordzicht grote markt

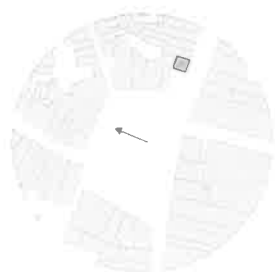

Fig. 34 Westzicht grote markt

Fig. 37 Westzicht grote markt

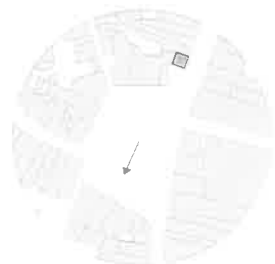

Fig. 35 Zuidzicht grote markt

Fig. 38 Zuidzicht grote markt

HET BELFORT

Het belfort kent zijn oorsprong in de late middeleeuwen. In deze periode ontpopten verschillende steden zich tot gemeenten. Deze gemeenten kregen meer rechten en vrijheden en wilden zichzelf hiervoor bekronen met trotse torens die symbool stonden voor hun prestige, belforttorens.

De functie van het belfort is tweeledig. In eerste instantie staat de toren als versterkt bouwwerk ten dienste van de gemeente. Het is de bergplaats voor geschreven stedelijke voorrechten, een wapenmagazijn en aanvankelijk ook een vergaderplaats voor de schepenen. De tweede functie is een wachttoren. De wachttoren dient om gevaren te ontdekken, zoals brand of een vijandige inval, maar ook om het dagelijks leven en de werkdag te ordenen.

Een belangrijk onderdeel van het belfort is het herbergen van de klok. Deze klok weerspiegelt het klokrecht dat een essentieel onderdeel is van de gemeentelijke vrijheden. De toren beschikt naast een alarmklok ook over een arbeidsklok. Later wordt dit een veelvoud van klokken, en nog later vindt ook de beiaard er zijn plaats.

Belforten behoren tot de vroegste ontwikkelingen van de burgerlijke en gemeentelijke bouwkunst en ze zijn in essentie een Vlaams fenomeen. De architectuur van het belfort is vaak streekgebonden en is van grote invloed voor de ontwikkeling van de openbare bouwkunst. Het basisprincipe van het belfort leefde steeds door, maar naargelang de mode of de specifieke vereisten van dat moment, ontstond er telkens een andere verschijning.

In 1999 werden de belforten erkend tot UNESCO werelderfgoed. Er werden toen vijftientig Vlaamse en zes Waalse belforten opgenomen in de lijst van het werelderfgoed. De torens werden niet als individuele torens ingeschreven, maar als samenhangende reeks. Omwille van het voortbestaan van verschillende variaties op hetzelfde thema, zijn de belforten van cultuurhistorisch belang. Ook het aanwezige klokkenbestand werd opgenomen in het geheel, omdat dit met de geschiedenis van de gemeente verbonden is.

De betekenis van het belfort kent een grote verschuiving van betekenissen door de eeuwen heen. Op de volgende pagina's maak ik een uiteenzetting van de betekenis, de functie en de waarde van het belfort door de eeuwen heen.

In de 11^e eeuw kent het Westen een economische wederopbloei. Er kwamen meer kansen voor voedselvoorziening en landbouw en de zwaarste oorlogsbedreigingen waren voorbij.

Verskillende steden in Vlaanderen werden gemeenten. Naarmate de macht van de feodale heer verminderde, groeide de macht van de middeleeuwse gemeenten. Terwijl de heren steeds meer verarmden, streefden de stedelingen naar autonomie. Ze wilden zelf kunnen handelen, zonder tussenkomsten van buitenaf. Daarom ging de heer in ruil voor geld de gemeenten vrijheden of voorrechten verlenen binnen hun eigen grondgebied. Deze voorrechten werden neergeschreven in officiële documenten en worden keuren, oorkonden of charters genoemd.

Gemeenten die voldoende geld hadden verzameld, legden al snel een aarden wal aan. Nadien werd dit een stenen ringmuur met wachttorens en poorten. Wanneer je binnen de bescherming van deze muren en poorten leefde, was je een volwaardig lid van de gemeente, met andere woorden: een poorter. Op deze manier ontstond er een duidelijke scheiding tussen de stad en het platte land. De dorpen hebben hierbij niet alleen geen ommuring, maar ook amper rechten.

De gemeenten verkregen op deze manier veel vrijheden. Belangrijke kenmerken van de gemeentelijke identiteit waren het eigen stadswapen, het stadszegel en de stadsklok. Vooral het bezit van de klok was een belangrijk onderdeel van de vrijheid.

Deze gemeente klok werd ofwel in een bestaand gebouw ondergebracht, ofwel werd er een nieuwe toren voor opgericht. Vaak werd de klok in de kerktoren gehangen, bovenal in de gemeentelijke hoofdkerk, we spreken dan van kerkbelforten. Omwille van hun centrale ligging en het feit dat ze uit steen zijn gebouwd, vormen kerken belangrijke gebouwen in de middeleeuwse stad. Aangezien er nog geen echte raadhuizen bestonden, deed de kerktoren vaak dienst als vergaderlokaal voor de stadschepenen. Gezien de sterke band tussen het klokrecht en de gemeentelijke identiteit vormde het onderkomen van de klok eveneens ook de bergplaats voor de stadsdocumenten en omgekeerd. De kerkbelforten vervullen niet noodzakelijk alle functies van de gewone belforten, maar er was wel sprake van een interactie en uitwisseling tussen de kerktoren en de stadstoren.

De eerste stadstorens of belforten zijn vrij eenvoudige houten constructies, met als gevolg dat ze niet zo goed bestand zijn tegen brand. Hierdoor zijn er geen beschrijvingen van de oudste torens bewaard gebleven. Naargelang de welvaart van de gemeenten toenam, ontstonden er, voor het eerst aan het einde van de 12^e eeuw, stenen belforten. Deze gebouwen hebben, net zoals de oude kerkbelforten, het uitzicht van vestigingstorens. Eigenlijk was dit verdedigend karakter niet nodig, omdat de gebouwen zich midden in de stad bevonden en dus geen militaire functie hadden. Al was het wel zo dat veel gemeenten nog geen degelijke omwalling bezaten en het belfort moest wel de kostbare klok en belangrijke charters beschermen. Daarnaast wilde men, door de oude belforttoren een militair karakter te geven, de adellijke kasteeltoren imiteren. De poorters drukten hiermee hun stand en zelfstandigheid uit.

Het belfort was het eerste en enige officiële gebouw in de stad en werd daardoor ook als vergaderlokaal voor de schepenen gebruikt. Tijdens de 13^e eeuw breidt de stedelijke administratie echter uit, waardoor er nieuwe diensten ontstaan. De schepenen zullen dan gaandeweg ook hun intrek nemen in koopliedenhallen en nadien in echte stadhuizen.

Vanaf de 13^e eeuw beschikten de meeste gemeenten over een stenen belfort. Dit kon een nieuw gebouw zijn, maar het kon ook een voormalige toren van de stadsomwalling zijn of een vroegere woon-toren van de heer.

Zoals eerder vermeld beschikt het belfort ook over een uitkijkpost voor de stadswacht. Bij nacht moest de stadswacht bijvoorbeeld uitkijken of alle lichten gedoofd waren, maar hij moest ook elk mogelijk gevaar binnen of buiten de muren signaleren. Wanneer er brand was, of een andere ramp, werd de grote klok geluid. Op deze manier wisten alle burgers dat ze verwacht werden om het vuur te helpen doven.

Ook bij feestelijke gelegenheden werden de klokken geluid. Af en toe werden er muzikanten ingehuurd door de gemeenten om, samen met de klokken, een concert te geven met fluiten en trompetten. Opvoeringen als deze gebeurde meestal wanneer er grote religieuze feesten waren, zoals Kerstmis en Allerheiligen. De toren werd dan versierd met wimpels en kleurrijke decoratie.

Belangrijk is ook de symbolische functie van het belfort. Het belfort staat symbool voor het prestige van de gemeente, het toont het stedelijk zelfbewustzijn en gezag. Wanneer een stad gemeenterecht verkreeg wilde ze, ter uitdrukking van die nieuwe machtspositie, haar eigen belfort bezitten. Veel heren reageerden op de groei van de stad door hun kasteel te verlaten en naar het platteland te trekken. Het kasteel van de heer kreeg na zijn vertrek een veel nederigere bestemming, zo kon het gebouw bijvoorbeeld dienst doen als gevangenis.

De 14^e eeuw werd geteisterd door oorlogsdreigingen, hongersnood en pestepidemieën. Dit was het einde van de relatieve bloei van de gemeenten. Uiteraard waren de gemeenten in tijden zoals deze niet tot veel bouwactiviteit in staat. Toch werden er in deze moeilijke tijden nog belforten gebouwd, dit vooral in de eerste helft van de 14^e eeuw. Toen bezat men nog voldoende enthousiasme om nieuwe bouwwerken te starten of toch zeker om 13^e eeuwse plannen af te werken.

Vanaf de 14^e eeuw kregen de belforten een uurwerk. De poorters konden op deze manier permanent het uur aflezen op de wijzerplaten in plaats van zich te moeten baseren op het signaal van de hoorn, waarmee de wachter het uur aangaf. Aanvankelijk moest de wachter nog steeds het uur blijven omroepen, maar later werd er een koppeling voorzien tussen het uurwerk en de torenklokken, waardoor het omroepen van het uur met de hoorn niet meer nodig was. Veel steden wensten niet één wijzerplaat, maar wilden meerdere uurwerken aan hun toren hangen, zodat je vanaf verschillende standpunten het uur kon aflezen.

Na een evolutie van de klok en het klokkenspel, kwam ook de beiaard hieruit verder. De beiaard is een harmonieus samenspel van klokken. Aanvankelijk moest dit spel manueel aangeslagen worden wat een vermoeiende taak was. Aan het einde van de 15^e eeuw, kon de beiaard eenvoudig worden bespeeld door middel van een klavier.

De gemeentelijke vrijheden werden niet meer uitgebreid, met als gevolg dat er tijdens de 15^e eeuw nog amper belforten werden gebouwd. Het geld dat eerst diende om de ene gemeente tegen de andere te beschermen, bijvoorbeeld door het bouwen van stadsmuren, kreeg nu andere bestemmingen. Daardoor werden er in deze periode prachtige stadhuizen gebouwd. De stadhuizen bezaten een klein balkon dat bestemd was voor proclamaties en voor de huidige heer. Dit maakt duidelijk dat vanaf nu het stadhuis de plaats van gezag en bestuur zou vormen en niet langer het belfort. De weinige belforten die in deze periode nog gebouwd zouden worden, maken altijd deel uit van de gemeentehuizen.

In de 16^e eeuw is het belfort een anachronisme, dit wil zeggen dat een belfort uit deze periode niet past in zijn tijd en breekt met de chronologische volgorde van gebeurtenissen. De tijden waarin de poorters gewaarschuwd moeten worden, door de torenwachter, voor een vijandige inval van een andere gemeente zijn voorbij. De toren dient nu enkel nog als uitkijkpost bij de intrede van de heerser en om brand op te merken. Al was het wel zo dat in kleinere steden het aspect veiligheid toch nog langer belangrijk was.

Daarnaast hadden de kleine steden ook het verlangen om de grote steden te overtreffen. De belforten van de grote steden werden ook na de middeleeuwen nog bewonderd en ze inspireerden de landelijke gemeenschappen tot navolging.

Veel steden gingen grote raadhuizen bouwen. De meeste stadhuistorens uit deze periode wekten nog wel de herinnering van een belfort op, maar waren het niet echt. Het zijn eerder decoratieve torens die verwijzen naar een historisch model. Zo wilden ze hun gemeente aanzien geven. Grote steden daarentegen, die reeds een belfort bezaten, voorzagen hun nieuwe stadhuis niet meer van een toren.

In de 17^e en de 18^e eeuw werden er nog amper belforten opgetrokken, de bloei van de gemeente was dan ook volledig voorbij. Al koesterden de steden nog wel hun belforten als uitdrukking van hun welvaart en succes. Wanneer er toch nog een toren gebouwd werd was dit ter vervanging van een oudere toren die wegens omstandigheden verdwenen was. De hoogdagen van de belfortenbouw waren voorbij.

In deze periode kwamen er veel nieuwe gemeentehuizen tot stand, maar weinig belforten. Ook aan de gemeentehuizen werden er amper torens toegevoegd.

Wel gaat men zich in deze periode bekommeren over het onderhoud en de restauratie van de bestaande belforten. Er werden dan ook verschillende gebouwen gerestaureerd met nieuwe technische mogelijkheden. De beiaard werd in de 19^e eeuw nog maar weinig gewaardeerd.

Tijdens de oorlog was de schade die aangericht werd in België enorm. Veel gebouwen, waaronder ook belforten, werden verwoest. Op sommige plaatsen werden de verwoeste belforten opnieuw opgebouwd en er werden ook plannen gemaakt voor nieuwe belforten als herinneringsmonument voor de oorlog, al werden deze uiteindelijk vaak niet uitgevoerd.

Sommige steden die geen belfort bezaten in het verleden, gingen in deze periode een belfort bouwen, wellicht om een historische leemte op te vullen. Deze nieuwe stadhuistorens werden dus niet opgericht om een stuk geschoten voorganger te vervangen.

Tijdens de tweede wereldoorlog bleven de meeste belforten gespaard of ze werden niet meer dan licht beschadigd. Belforten die toch zwaar getroffen werden door bombardementen, werden op enkele plaatsen terug opgebouwd.

Vandaag de dag wordt ook de beiaard wel opnieuw gewaardeerd. België bezit dan ook ongeveer 100 beiaarden. Ook de belforten zelf kunnen natuurlijk op bijzondere waardering rekenen, dat bewijst de opname in de UNESCO werelderfgoedlijst eind 20st eeuw.

Het marktplein neemt een belangrijke plaats in in de gemeente. Het is de plaats in het bijzonder waar poorters elkaar ontmoeten, waar de gemeente in contact trad met buitenstaanders en waar handel gedreven werd. Op het marktplein bevond zich meestal ook het raadsgebouw van de schepenen. Het was het middelpunt van het gemeentelijk leven, het is daarom vanzelfsprekend dat ook de klok onderdak zou krijgen op deze veelbetekenende plaats.

Een belfort nam hierdoor zo goed als altijd een individuele positie in op het marktplein. Dit werd gedaan omwille van prestige, maar waarschijnlijk speelde ook de brandveiligheid hierbij een rol. De meeste torens raakten in de loop van de eeuwen echter volledig of gedeeltelijk ingebouwd.

Meestal werd er op de eerste verdieping een pui of balkon voorzien. Deze werd gebruikt om de menigte toe te spreken. Op deze verdieping is er vaak ook een ruimte die diende als raadzaal voor de schepenen. Zo stond de raadzaal, via het balkon, rechtstreeks in contact met het volk. Van hieruit kon men dan besluiten, verordeningen en plechtige aankondigingen doen ter kennisgeving van het volk. Ook wetswijzigingen werden vanaf hier met een eed bekrachtigd door de schepenen en een nieuwe heer zwoer er zijn trouw aan de rechten en vrijheden van de gemeente. Soms werden er ook predicaties gedaan vanaf het balkon, zoals bijvoorbeeld tijdens de goede week. Verder werden er ook vonnissen uitgesproken, waarbij de beschuldigde blootshoofds en geknield op de grote markt het verdikt moest aanhoren. Later zullen deze spreektribunes hun plek gaan vinden aan de gevel van het stadhuis.

De klokkenkamer werd helemaal bovenaan in het belfort geïnstalleerd. Dit werd gedaan omwille van de spreiding van het geluid. Bij de meeste belforten werden er bovenaan vier hoektorentjes voorzien. Deze hoektorentjes hadden schietgaten in de richting van de vier windstreken.

Sinds de periode waarin er stadhuizen werden opgebouwd, kregen de gemeenteraad en de rechtbank vaak plaats en ruimtes in deze nieuwe, meer comfortabele gebouwen. De ruimte die hierdoor vrij kwam in het belfort, kon dan gebruikt worden voor nieuwe toepassingen. Zo kon het een wachtlokaal zijn voor huursoldaten, een bewaarplaats voor vaandels van de stad en de banieren van de gilden of opslagplaats voor wapens van het leger.

NAOORLOGSE RESTAURATIE

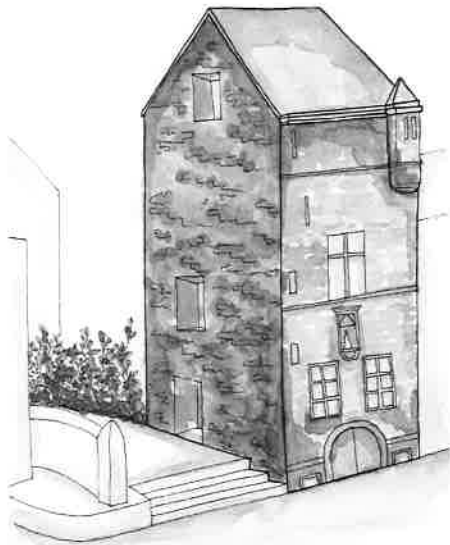

Fig. 39. Schets Sint Rochustoren vóór de restauratie

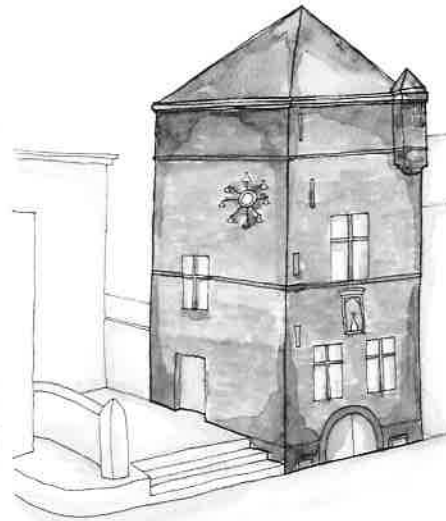

Fig. 40. Schets Sint Rochustoren ná de restauratie

Eerder werden reeds de verschillende stappen toegelicht die betrekking hebben op de veranderingen, enerzijds van de toren zelf en anderzijds van de relatie tussen de toren en het plein. Een overzicht van deze stappen vind je terug op de tijdlijn op pagina 26-27.

Elke stap is op zich erg logisch, er kan een duidelijk achterliggend verhaal aan gekoppeld worden en het kan geplaatst worden in de noden en de tijdsgeschiedenis op dat moment. Behalve de laatste stap, in deze stap vindt er een plotse restauratie plaats waar ik geen verklaring voor vind. Hierdoor stel ik dan ook de authenticiteit van de toren in vraag. Om hier verder op in te gaan en op zoek te gaan naar een duidelijk standpunt hierover, maak ik gebruik van het essay "on altering architecture" van Fred Scott.

Scott stelt dat alles in de loop van de tijd verandert. Oude gebouwen betekenen verschillende dingen voor verschillende tijden en het is de betekenis die voorbijgaand is. Een interessant aspect uit zijn essay is daarom het "vertalen". Het vertalen van een gebouw in het heden, om het zo te laten passen in de moderne manier van leven. In plaats van een restauratie waarbij men zoekt naar het herstellen van het verleden, zoals bij de Sint-Rochustoren, staat een restauratie die een vertaling impliceert naar de moderne tijd garant voor het voortbestaan van het gebouw.

Ook stelt Scott de vraag of een restauratie het verwijderen van de geschiedenis van het gebouw sinds het begin inhoudt. De restauratie zou aspecten, ideeën en noden van het gewone volk kunnen uitwissen. Belangrijk is, zegt hij, dat we rekening houden met de "geest van het gewone volk" en de spontane "volkskunst". Het is dan ook de taak van de ontwerper om deze "low art" te doen rijzen naar een hoger niveau.

In het geval van de Sint-Rochustoren besliste men om na de oorlog, na de vernieling van het stadhuis, het stadhuis niet meer opnieuw te heropbouwen. Men besluit om er een open wonde achter te laten. Toch wordt de toren nadien gerestaureerd, alsof er niets gebeurd is. Niet alleen de volledige dakstructuur verandert, maar ook de destijds gemeenschappelijke gevel met het stadhuis wijzigt en wordt volledig afgewerkt, alsof het nooit een gedeelde gevel geweest is. Op deze manier komen we na de restauratie, die feitelijk wil teruggrijpen naar het verleden, uiteindelijk tot een toestand die er eigenlijk nooit geweest is. Daarnaast worden door deze restauratie ook de sporen van de geschiedenis gewist en valt ook de verwijzing naar het vroegere verhaal zo goed als weg.

Omdat ik in deze restauratie geen enkele vertaalslag van het verleden naar het heden terugvind, maar ook omdat er historische sporen en geschiedenis worden uitgewist, neig ik dan ook een grotere appreciatie te hebben voor de toestand van het gebouw voor de restauratie.

"The work of alternation that always involves destruction can claim to be legitimate only through the act of carrying over a building from the past to give it a new life in the present. Works of intervention are inevitably violent; the designer must make legitimacy for his or her work in the same way that the poet makes truth in poetry."

- Fred Scott

PROGRAMMA BEPALING

De zoektocht naar het programma probeer ik op een manier te doen waarbij de narrativiteit en het immateriële aspect van het erfgoed centraal staan. Na het lezen van een aantal uiteenzettingen, zowel "The City is not a Post-card: The Problem of Genuis Loci" door Pérez-Gómez als "Landschap en geheugen" door Uyttenhove, kom ik te weten dat beide voorgenoemde auteurs veel belang hechten aan de verhalen van de plek. Deze verhalen kunnen ons erg veel inzicht geven in de cultuur en de manier van leven.

Deze zoektocht naar het programma is, volgens Pérez-gómez, een persoonlijke zoektocht, waarin verbeelding en poëzie een grote rol spelen. Dit veel eerder dan een harde wetenschappelijke aanpak. Verbeelding en eigen interpretatie vormen, naast een grondig historisch onderzoek, een basis voor het vinden van een gepast programma.

Uit het voorafgaande historisch onderzoek kan ik reeds veel verhalen halen die mij een goed vertrekpunt geven om tot een mogelijke herbestemming te komen.

Eerst en vooral was het belfort het bouwwerk dat de mensen binnen de gemeente samenbracht. Het beschermde hun collectieve voorrechten en was daarom van belang voor iedere poorter. Vanuit het belfort werd de bevolking ook toegesproken en gestuurd. Er werd aangegeven hoe het dagelijks leven en de werkdag verliep, maar daarnaast werd er ook afgeroepen wanneer men diende samen te komen op de grote markt. Verder was het marktplein ook het centrum van het bruisende leven. De plek waar men samen kwam, de economie bloeide en waar verschillende sociale interacties plaats vonden.

Deze grote symbolische betekenis die de toren lang geleden had is nu niet meer aanwezig, maar ook van de levendigheid van het middeleeuwse marktplein kunnen we nu niet meer spreken. In de herbestemming is het belangrijk om terug aandacht te geven aan deze immateriële waarde van de plek. Zo zou het marktplein opnieuw de ontmoetingsplek, en niet alleen het letterlijke, maar ook het figuurlijke centrum van de stad moeten worden waarin sociale wisselwerking opnieuw centraal staat. Daarom is het betrekken van het marktplein een erg belangrijk aspect in deze herbestemming.

"Cultural values and relations to place must be sought in architecture through a personal search, a work of the ethical imagination and not one of pastiche or statistics."

- Perez-Gomez

De klok was het symbool voor de vrijheden van de gemeente. Daarom was dit ook een heel belangrijk aspect voor het belfort. Interessant hierbij is ook de evolutie die de klok doormaakt naar de beiaard. De muziek die de beiaard speelt, heeft in de geschiedenis een belangrijke waarde voor de samenhang in de stad. De beiaard wordt echter gespeeld voor en gehoord door de hele stad.

Figuur 41 toont hoe muzikanten vanaf de belfortoren, eventueel in samenspel, met de beiaard hun muziek laten weerklinken door de stad. Het belfort, waar voor het stadhuis er was, evenwel dé plaats waar feestelijke gelegenheden werden gevierd.

Aan de hand van deze verhalen lijkt het een interessante piste om verder te werken met muziek. In de eerste plaats is muziek voor iedereen erg toegankelijk en is het ook algemeen geweten dat muziek mensen samenbrengt. Op deze manier zou de Sint-Rochustoren opnieuw mensen kunnen bij elkaar brengen, maar daarnaast er ook voor zorgen dat de grote markt opnieuw een plek van samenkomen, ontmoeten en interesses delen wordt. Het marktplein wordt op deze manier meegenomen bij de herbestemming, waardoor er door een project op de hoek van de grote markt door te voeren, opnieuw meer mensen hun weg zullen vinden naar het marktplein en bijgevolg ook naar de rest van de binnenstad. Daarnaast ontstaat er door het re-integreren van muziek een mooie relatie tot de geschiedenis van stadsmuziek, alsook tot het verhaal van de beiaard.

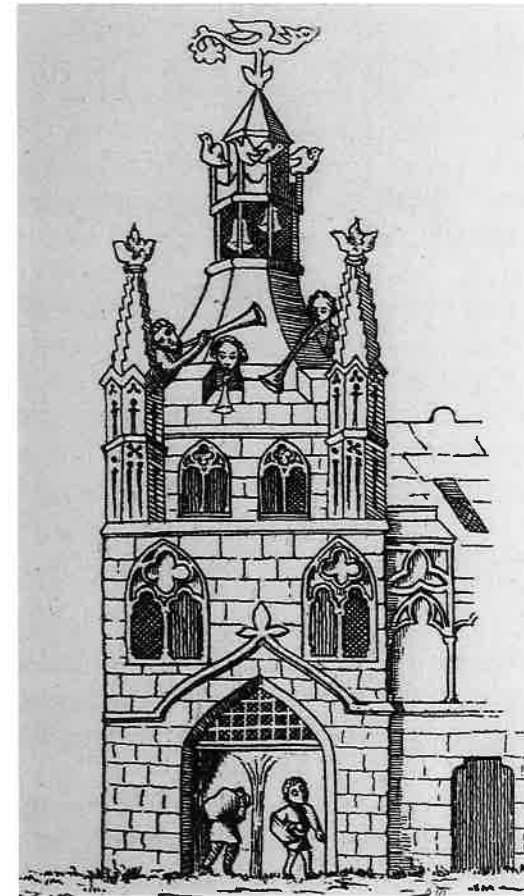

Fig. 41. Voorstelling van het ledeste belfort met muzikanten

Zoals vooraf in de uiteenzetting in verband met het belfort vermeld, ontstond er een wisselwerking tussen de kerktoren en het belfort. Omdat het belfort van Aarschot dateert uit een redelijk late periode (16^e eeuw) kunnen we stellen dat de kerktoren van de Onze-Lieve-Vrouwekerk hierdoor evenzeer een erg belangrijke functie had in de stad en, net zoals in veel steden, de functie van belfort vervulde, voordat er eventueel een nieuwe toren werd opgericht.

In het geval van Aarschot kregen de klokken hun plaats in de kerktoren van de Onze-Lieve-Vrouwekerk. De Sint-Rochustoren deed in deze context eerder dienst als gemeentelijke bestuurplaats, archiefkamer en vergaderzaal. Tijdens de wereldoorlog werden de klokken uit de kerktoren meegenomen door de Duitsers. Nu, 100 jaar later, hangt Aarschot een nieuwe vredesbeiaard in de Onze-Lieve-Vrouwekerk. Deze beiaard zorgt voor een blijvende herdenking van de oorlog in de zwaar toen getroffen stad Aarschot (Aarschot, n.d.).

Bij de denkplaat om muziek te re-integreren in de stad en deel uit te laten maken van de herbestemming van de Sint-Rochustoren, kan er opnieuw opzoek gegaan worden naar een relatie tussen de Sint-Rochustoren en de toren van de Onze-Lieve-Vrouwekerk.

Een laatste belangrijk aspect voor de herbestemming is het in rekening brengen van de herdenking van de oorlog die aanwezig is op deze plek, nu in de vorm van een standbeeld. Bij de herbestemming hoort er dan ook eerbiedig omgegaan te worden met deze gevoelige geschiedenis en moet ook de herdenking er nog steeds een plaats te krijgen.

Fig. 42. Onze-Lieve-Vrouwekerk, Aarschot

Aarschot beschikt reeds over een grote muziekschool, de Hagelandse academie voor muziek en woord. Deze is gelegen in het Elzenhof, eerder buiten het centrum. De herbestemming van de Sint-Rochustoren kan benadert worden als een soort van "verlengstuk" van de bestaande muziekschool.

Om overprogrammering te vermijden dient er een toevoeging voorzien te worden die zo een gedeelte van de functie kan opvangen. Daarom zal de Sint-Rochustoren na de herbestemming een geheel vormen met een nieuwbouw die ertegenaan geplaatst wordt.

Aansluitend aan de historische functie van de Sint-Rochustoren zou deze opnieuw kunnen dienst doen als archiefkamer, maar dan voor een verzameling van partituren. Deze partituren kunnen bijvoorbeeld geraadpleegd worden door onder andere leerkrachten die deze kunnen gebruiken voor hun lessen. Maar ook andere personen kunnen hier muziek ofwel aan de man brengen, ofwel zelf raadplegen. Gezien de historische relatie tot stadsmuziek, zullen de partituren hier de focus leggen op harmoniemuziek. Omdat er een nieuwe beiaard in de Onze-Lieve-Vrouwekerk komt, zal het eveneens interessant zijn om specifieke beiaard-partituren ter beschikking te stellen in de toren. Verder wordt er ook nog een gedeelte uitleg gegeven over de beiaard. De aanwezigheid van informatie en partituren zorgt voor een herstelde interactie tussen de twee torens.

Fig. 43 Relatie en positionering kerktoren en Sint-Rochustoren

Om de muziek en levendigheid echt terug in de stad te brengen kunnen er in de nieuwe toevoeging oefenruimtes voorzien worden waarbij de overgang gemaakt wordt van muziekschool naar samenspel. Leerlingen kunnen er in samenspel spelen, klasconcerten geven en (jeugd)harmonieën kunnen er samenkomen. Er kunnen workshops en initiatielessen gegeven worden en ook scholen kunnen er eventueel kennis maken met muziek.

De nieuwe beiaard zal ook inspelen op het toerisme. Net zoals in steden als Leuven, zal men in de toekomst begeleide bezoeken organiseren in de Onze-Lieve-Vrouwekerk (Aarschot, n.d.). Een bezoek aan de Sint-Rochustoren zal deze toeristische troef extra kunnen aanvullen. De Sint-Rochustoren kan op deze manier opnieuw een centrale plek innemen in de stad.

Ook de relatie tot het marktplein kan in rekening gebracht worden door er een muziekkiosk op te plaatsen. Dit is een overdekt podium waarin openbare muziekkuitvoeringen plaats vinden. Ook het muziek maken in open lucht kent zijn oorsprong in de middeleeuwen. Aanvankelijk zette men tenten om bij slecht weer te kunnen spelen, maar later werden deze tenten vervangen door muziekkiosken met een vaste staanplaats. De koepels vinden vaak hun plaats op pleinen en in parken (Bruijnes, n.d.).

Fig. 44 Relatie Sint-Rochustoren tot de kerktoren en de grote markt

Fig. 45 Muziekkiosk in Nijmegen

Door deze ingreep kan er opnieuw muziek gespeeld worden, centraal in de stad. Dit zal opnieuw meer mensen naar het marktplein toe trekken en het zal ook de horeca die reeds aanwezig is op het plein ten goede komen. De muziekkiosk wordt daarom niet alleen gebruikt door de plaatselijke muziekschool, maar ook andere groepen kunnen er optreden en bijdragen aan de levendigheid van de binnenstad.

CASESTUDY'S

Zoals hiervoor vermeld in de toelichting van het programma, zal het uiteindelijke project bestaan uit vier delen. Het eerste deel is uiteraard de Sint-Rochustoren zelf. Het tweede deel van het project zal de nieuwe toevoeging zijn die de Sint-Rochustoren krijgt. Als derde aspect wordt er een nieuw ontwerp gemaakt voor de heraanleg van het marktplein. Waarna het vierde deel, het ontwerp voor de hedendaagse muziekkiosk, op de grote markt ontworpen zal worden.

Om verder onderzoek te doen naar deze vier aspecten en hoe ik deze kan benaderen, zal ik gebruik maken van een aantal casestudy's die me op weg kunnen helpen.

Een essentieel onderdeel van de herbestemming is de aansluiting en verhouding tussen de middeleeuwse Sint-Rochustoren en de nieuwbouw die ertegenaan geplaatst zal worden. Om deze benadering te bestuderen, bekijk ik een aantal projecten waarbij er een middeleeuws gebouw uitgebreid werd met een nieuwbouw.

De cases die zullen volgen zijn het Steen in Antwerpen, het stadhuis van Lo-Reninge, de 's Hertogenmolens in Aarschot en de Torre del Borgo in Italië. De eerste drie cases zijn van alle drie van het architectenbureau noArchitecten. Zij verwezenlijkten al veel succesvolle herbestemmingsprojecten, waarbij ze een op een hele mooie manier te connectie maken tussen het historisch gebouw en nieuwbouw. Toch is elke case anders en ben ik erg benieuwd naar hoe zij deze opdrachten aanpakken, waar de pijnpunten liggen en waar het bureau belang aan hecht.

Daarnaast bekijk ik ook de Torre del Borgo in Italië. Een interessant project voor mijn onderzoek, omdat het ook om een middeleeuwse toren draait. Dit project is weer een andere manier van omgaan met de combinatie historisch gebouw en nieuwbouw, waarnaar ik eveneens benieuwd ben.

Uit de cases hoop ik te leren op welke manier men kan omgaan met zowel de vormgeving als het materiaal van de nieuwbouw, waardoor er een harmonisch geheel gevormd kan worden tussen het historische gebouw en het hedendaagse gebouw.

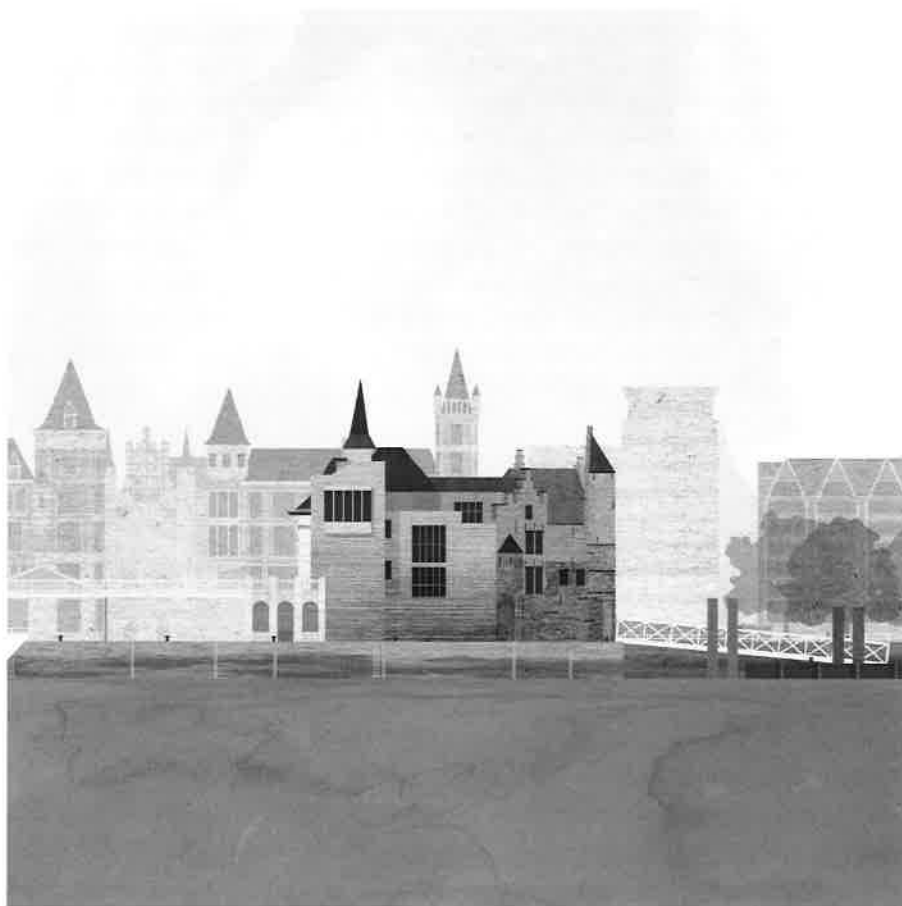

Fig. 46. Renderbeeld van Het Steen in Antwerpen door noAarchitecten

Voor de herbestemming van het steen in Antwerpen werd een open oproep uitgeschreven door de Vlaamse bouwmeester. NoAarchitecten haalde de opdracht voor de renovatie en uitbreiding van het gebouw binnen. In 2018 zal men starten met de werken, die twee jaar zullen duren (Sels, 2016).

Het steen is gelegen aan de Schelde. In de 9e eeuw bouwde men op deze locatie een eerste bouwwerk met een aarden omwalling. Tussen de 12e en de 13e eeuw veranderde men deze in een stenen burchmuur en bouwde men ook het Steen. Het Steen was één van de drie poortgebouwen van de burch. Het Steen is het oudste gebouw van Antwerpen dat bewaard gebleven is. Omwille van zijn ouderdom, onderging dit gebouw verschillende veranderingen door de tijd en kreeg de burch ook een heel aantal nieuwe functies. Zo werd het tot 1823 gebruikt als gevangenis. Nadien kwamen er functies als woonplaats, houtzagerij, visopslagplaats, waarna het in 1862 een museum werd (Atypisch Antwerpen, n.d.).

Het Steen bestaat uit verschillende stenen, oudste stenen dateren reeds van in de 11^e eeuw. Ten gevolge van een lange geschiedenis bestaat het gebouw nu uit allemaal verschillende lagen van bebouwing en gesteente. Zowel in de 16^e eeuw als in de 19^e eeuw werden er nieuwe lagen toegevoegd (Sels, 2016). Hierdoor is er, voornamelijk door de grote verbouwing in de 16^e eeuw, nog een kleurverschil zichtbaar in de gevel (Atypisch Antwerpen, n.d.).

Fig. 47 Kleurschakeringen en aansluiting van nieuwbouw en oude burcht

Voor het project vertrekt noAarchitecten vanuit deze gelaagdheid, die je nog heel duidelijk kan aflezen aan de stenen van de oude muren. De kleurschakeringen die de gevel door de tijdlagen verkregen heeft, nemen de architecten ook mee in de gevels van de nieuwbouw, die men tegen de burcht aan zal plaatsen. Een ontwerp voor deze kleurschakeringen werd gemaakt door kunstenaar Pieter Vermeersch. De achterbouw die in de jaren '50 bijgeplaatst werd, zal afgebroken worden. Hierdoor ontstaat er opnieuw een dynamisch contact tussen het Steen en de Schelde. De nieuwbouw die noAarchitecten voorziet bedraagt 1,800 m² en is hierdoor net iets meer dan een verdubbeling van de burcht zelf (Sels, 2016).

Daarnaast is ook de vormtaal van de burcht een inspiratie voor de nieuwbouw. Door hier op een speelse manier mee om te gaan, komen ze tot een nieuwbouw die ook over een toren beschikt en wordt er een moderne variatie van kantelen en verdedigingsgaten geïntegreerd (Sels, 2016).

De uitdaging van het project bestaat uit het omvormen van een gesloten burcht tot een open en uitnodigend onthaal. Het Steen zal nu een toeristisch onthaal en bezoekerscentrum vormen, waarvoor noAarchitecten de volledige studieopdracht op zich nam. Een uitgebreide studie van het gebouw, de geschiedenis ervan en de betekenis van het gebouw door de tijd heen ligt aan de basis voor het komen tot dit project (noAarchitecten, n.d.).

Fig. 48. Renderbeeld van Het Steen in Antwerpen door noAarchitecten

"Suggestie van geslotenheid en een te ontdekken wereld, ruimtelijk verrassend en verrassend rijk aan informatie."

- noAarchitecten

In deze herbestemming werd het kloostergebouw van de Grauwzusters herbestemd tot stadhuis van Lo-Reninge. Deze herbestemming gebeurde in 2008 door noAarchitecten (Verhulst, 2013).

Het klooster zelf werd opgericht in 1491 en breidde stelselmatig uit gedurende de 16^e en 17^e eeuw. Tussen 1922 en 1926 werd het klooster gerestaureerd, nadat het grotendeels vernield werd ten gevolge van de eerste wereldoorlog. Na de tweede wereldoorlog werd er opnieuw een uitbreiding gedaan. Vanaf 1960 ging men op zoek naar nieuwe bestemmingen voor het klooster. Zo werd het klooster herbestemd tot bezinningscentrum, tot het gekocht werd door de stad Lo-Reninge voor het onderbrengen van hun nieuwe stadhuis. In 2001 werd de site beschermd als monument (crkc, n.d.).

De binnenkant van het klooster is een ingewikkeld doolhof van gangen, trapjes en kamers. Dit zou wel bruikbaar zijn als stadhuis, maar voor de publieke functies is dit minder toegankelijk. Daarom werd er een later aangebouwde vleugel vervangen door een nieuwbouw die open en toegankelijk is. Een nieuwe glazen gang verbindt het oude klooster en de nieuwbouw en vormt ook de overgang tussen het marktplein, het voorplein en de tuin. De gang is ook de inkom van het stadhuis en zorgt dus eveneens voor een nieuwe circulatie (noAarchitecten, n.d.).

Het oude klooster blijft ideaal voor de logistieke gedeelten van het stadhuis. Hierin bevinden zich het sociaal huis, de vergaderzaal van de schepencollege, het bureau van de gemeentesecretaris en de kantoren van de burgemeester en de schepenen (Verhulst, 2013).

Fig. 49. Voorgevel stadhuis Lo-Reninge

Voor het ontwerp van de nieuwbouw werd er inspiratie gehaald uit het oude klooster, maar ook uit de andere gebouwen die op de markt gelegen zijn (Verhulst, 2013). Deze gebouwen zijn voornamelijk opgetrokken uit een typische gele baksteen uit de plaatselijke klei (noAarchitecten, n.d.). Er is een grote samenhang te zien tussen het klooster, de andere gebouwen en het nieuwe gebouw van noAarchitecten. Deze verwantschap is terug te vinden in het materiaalgebruik. De recuperatiesteen die noAarchitecten gebruikt, sluit dicht aan bij de bakstenen van het klooster. Dit komt door hun kleurschakering, vorm en formaat. De stenen werden gemetseld in wildverband en gevoegd met een traditionele kalkmortel. Diezelfde mortel werd achteraf in een meer vloeibare vorm als een sluijer over de stenen aangebracht. Zo krijgt de gevel een zachte uitstraling en zijn de individuele stenen niet langer afleesbaar. Verder wordt er niet enkel op vlak van materiaal gezocht naar verwantschap, maar ook door de vorm van de gevel, het dak en de vorm en plaatsing van het raam in de voorgevel (noAarchitecten, n.d.).

De nieuwbouw wordt volledig opgetrokken uit hout. Ook binnenin het gebouw is deze houten afwerking voelbaar en zorgt het ook voor de sfeer van het interieur. Het hout zorgt voor een contrast met de bakstenen buitenschil van het gebouw (noAarchitecten, n.d.).

Fig. 30 Interieur stadhuis La-Keninge

Fig. 51 Achteraanzicht stadhuis Lo-Reninge

Fig. 53 Glazen verbindingsgang stadhuis Lo-Reninge

Fig. 53 's Hertogenmolens Aarschot

Ook de herbestemming van de Hertogenmolens in Aarschot is het resultaat van een open oproep. In een periode van 2004 tot 2010 werd de 500 jaar oude watermolen herbestemd als hotel met brasserie en feestaccommodatie. Deze herbestemming gebeurde door noAarchitecten (noAarchitecten, n.d.).

De watermolen werd gebouwd tussen 1505 en 1507 door Guillaume de Croy. De molen beschikte toen over een olie- en een graanmolen die aan de hand van vier waterraderen in beweging werden gebracht (Onbekend, n.d.). Tijdens de verdere geschiedenis van de molens, zullen deze uitbreiden met een dubbelmolen met centrale sluis. Zo vormt het gebouw een brug overheen de Demer en maakt het ook deel uit van de stadsomwalling (Noa-architecten, n.d.).

Nadat de molens stopten met intensief draaien, vestigde een lucifers-fabriek zich, rond 1960, in het gebouw (Onbekend, n.d.). In 1970 ontstond er brand in deze fabriek, waardoor de noordelijke zijvleugel van het gebouw uitbrandde en de westgevel instortte (vai, n.d.).

De molens zijn op een erg toegankelijke plek in de stad gelegen, op de Demer, vlakbij het begijnhof en de Onze-Lieve-Vrouwekerk. De renovatie en herbestemming ervan maken deel uit van het stadsvernieuwingsproject van Aarschot (Onbekend, n.d.). De molens zijn een van de eerste realisaties van deze stadsvernieuwing (Vai, n.d.).

Het gebouw heeft een lange geschiedenis, maar toch blijft het materiaalgebruik redelijk eenduidig. De gevels zijn opgebouwd uit rode baksteen en het gebouw heeft een leien dak. De sokkel van de molens bestaat uit speklagen van witsteen en de typische lokale ijzerzandsteen. In het project worden de twee beschadigde vleugels opnieuw opgebouwd. Hoewel men exact weet hoe de gebouwen eruit zagen voor de vernieling, beslisten de architecten toch om deze niet opnieuw op te bouwen in metselwerk. NoAarchitecten gaat héél de geschiedenis van het gebouw in kaart brengen, in plaats van enkel aandacht te geven aan de originele toestand van het gebouw. Zo werd de westelijke gevel na de brand dichtgetimmerd met houten platen. Deze dichtgetimmerde gevel vormde lang het beeld van de molens in Aarschot. Door het nieuwe gebouw te bekleden met cortenstaal, wordt er verwezen naar deze verweerde houten platen en het langdurige verval van de gevel. Ook in het interieur van het gebouw wordt er verder gewerkt met plaatmateriaal, om dit idee door te trekken. Verder sluit de kleur van cortenstaal ook mooi aan bij het geheel (noAarchitecten, n.d.).

Ook de noordelijke uitbreiding wordt in het project opnieuw opgebouwd. Hiervoor wordt er gekozen om te werken met beton, waaraan men ijzeroxide toevoegt. Op deze manier verkrijgt het beton een roestbruine kleur die aansluit bij de kleur van de ijzerzandsteen van de sokkel (noAarchitecten, n.d.).

Fig. 54 's Hertogenmolens Aarschot

Fig. 55 's Hertogenmolens Aarschot interieur

Het interieur van de 's Hertogenmolens werd benaderd met eerbied voor de bestaande structuur. De houtstructuur is zichtbaar gebleven, en ook de ruwe bakstenen muren zien we op bepaalde plaatsen terug (vai, n.d.).

In 2011 kregen de 's Hertogenmolens de Provinciale Architectuurprijs Vlaams-Brabant toegekend, alsook de Europa Nostra Award (Onbekend, n.d.). Al is de herbestemming echter nog niet afgerond. Als slotstuk van dit project wil men de historische functie van het gebouw terug in werking laten treden, namelijk dat de waterraderen opnieuw draaien. Momenteel onderzoekt men nog de haalbaarheid hiervan en de invloed ervan op de omgeving (noAarchitecten, n.d.). Dit waterrad zal dan ook nuttig kunnen zijn om groene stroom op te wekken (onbekend, n.d.).

TORRE DEL BORGO

Torre Del Borgo is gelegen in Villa d'Adda in Bergamo, slechts 40 km van Milaan in Italië. Nadat het gebouw jarenlang verlaten was, werd de toren in 2015 herbestemd tot openbare bibliotheek, aangrenzend aan het dorpsplein (Papaioannou, 2015).

De Torre Del Borgo is een van de meest bekende versterkte bouwwerken van Bergamo. De kwaliteit van de middeleeuwse muren is goed zichtbaar en het versterkte karakter zorgt voor de uitstraling van de toren. Ook door de goede ligging, midden in het dorp, is de Torre Del Borgo een waardevol monument (Archdaily, 2015).

De herbestemming werd uitgevoerd door CN10 architetti. Tijdens een studie van het gebouw kwamen de architecten tot verschillende conclusies. Zo waren de muren en vloeren instabiel, was er een gebrek aan ramen en was de binnenafwerking niet optimaal. Daarom onderging het hele gebouw een grondige restauratie, waarbij men op zoek ging naar een architectonische herinterpretatie van het gebouw (Archdaily, 2015). Er werden nieuwe ramen toegevoegd die meer natuurlijk licht binnenbrengen en ook de muren en vloeren werden voorzien van een nieuwe afwerking (Papaioannou, 2015).

Het project bestond uit twee delen. De eerste fase richtte zich volledig op de hoofdtoren en het aangrenzend bijgebouw. De tweede fase spitste zich toe op de kleinere toren, de nutsruimte en de lift. Het benadrukken van de ruimte en de verticale verbindingen tussen de ruimtes vormen de basis van dit project (Pagliari, n.d.).

Fig. 56. Voorgevel Torre Del Borgo.

Een erg belangrijke interventie die men doorvoerde was het maken van een nieuw circulatiesysteem. Dankzij een volledig nieuwe ijzeren structuur ontstaan er nieuwe looppaden die een verbinding vormen tussen de verschillende ruimtes en de verschillende niveaus van de toren (Archdaily, 2015). Dit nieuw circulatiesysteem vormt duidelijk het centraal element binnen de toren. De structuur bepaald de ruimtes en zorgt voor een gevoel van continuïteit binnen de toren (Pagliari, n.d.).

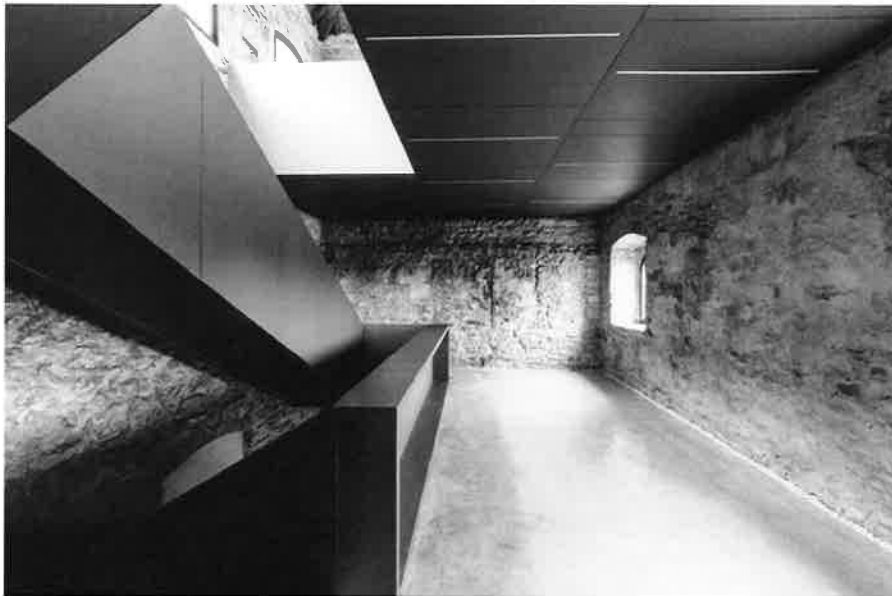

Fig. 57 Torre Del Borgo Interieur

Fig. 58 Torre Del Borgo Interieur

Fig. 58. Torre Del Borgo combinatie oud gebouw en nieuwbouw

Om een eenvoudige route te kunnen creëren doorheen het gebouw, was een nieuwe toevoeging essentieel. Deze nieuwe toevoeging heeft drie verdiepingen en ziet er duidelijk hedendaags uit. Het nieuwe volume bestaat uit een verhouding van geometrische vormen, waarvan het materiaalgebruik sterk contrasteert met de muur van de hoofdtoren (Pagliari, n.d.). Het nieuwe gebouw werd bekleed met koper en bevestigd aan de zijkant van de oude toren. Verder biedt deze uitbreiding ook een nieuw uitzicht vanaf het dorpsplein (Papaioannou, 2015).

In de toekomst zal men ook het aangrenzende plein "Piazza del Borgo" nog herontwikkelen. Het plein krijgt een nieuwe bestrating en zal ook een groot overdekt gedeelte krijgen, dat aansluit bij de nieuwe bestrating (Papaioannou, 2015).

Uit de cases kan ik enkele erg interessante aspecten halen. Bij elk project gebeurde er een uitvoerige analyse van het materiaalgebruik van het bestaande gebouw. Na deze analyse had men een goede basis om de materialisatie van de nieuwbouw te gaan bepalen. Interessant bij de projecten was dat men niet enkel ging kijken naar de origineel gebouwde toestand van het gebouw, maar dat de hele geschiedenis meegenomen werd in het ontwerp.

Zo werd bijvoorbeeld bij Het Steen in Antwerpen gekeken naar de kleurschakeringen die aan het gebouw werden toegebracht doorheen de jaren en de verbouwingen. Deze kleurschakeringen werden meegenomen in de nieuwbouw. De nieuwbouw is een heel zachte aanvulling, die niet echt fel contrasteert, maar wel een duidelijke hedendaagse uitstraling heeft.

Ook bij de 's Hertogenmolens nam men de hele geschiedenis in beeld, zo werden de nieuwe gebouwen geen exacte kopie van de historische toestand, maar ging men op een speelse manier verwijzen naar de dichtgetimmerde toestand van het gebouw die na de verwoesting lange tijd het beeld van de molens vormde. In dit project werd ook met twee materialen gewerkt, wat voor een aantrekkelijk beeld zorgt. Door beton te gaan bewerken met ijzeroxide, krijgt men een kleur die mooi en subtiel aansluit bij het originele gebouw en bij de ijzerzandsteen die ervoor gebruikt werd.

Er is wel een duidelijk verschil tussen de projecten van noAarchitecten en de Torre Del Borgo van CN10 architetti, in die zin dat er bij de Torre Del Borgo een groter contrasterend materiaal gebruikt is tussen de nieuwbouw en de oude toren. CN10 architetti kiest voor een koperen bekleding voor de nieuwbouw en ook in het interieur gebruikt men een grote constructie van zwart staal. Wel sluit het zwart staal mooi aan bij het interieur en geeft het het interieur ook karakter. Ook door in het interieur delen van de ruwe, originele baksteen nog te laten zien, in combinatie met een gladde, maar wel getextureerde afwerking, krijg je een mooie sfeer. Het interieur laat wel het verleden zien, maar heeft ook een duidelijke hedendaagse insteek.

NoAarchitecten gaat op een subtielere manier om met materiaalgebruik. Zo zien we bijvoorbeeld, bij het stadhuis van Lo-Reninge, dat er een erg zachte interventie gebeurt. Er wordt sterk aangesloten bij het materiaal van het originele klooster. De visie is duidelijk het eerder zoeken naar verwantschap, dan naar contrast. Toch is het erg hedendaags. Dit is iets dat ik erg boeiend vind aan de projecten van noAarchitecten, er is een hele mooie balans tussen verwantschap en contrast. Alles is in harmonie en er gebeuren geen harde interventies.

Ook voor het bepalen van de vormgeving van de nieuwbouw vond ik enkele interessante aspecten terug in de cases. In Het Steen bijvoorbeeld, gaat men op een speelse manier om met de typologie van de burcht. De typische en traditionele elementen worden gebruikt, maar dan vertaalt naar een moderne vormtaal. Zo beschikt de nieuwbouw ook over een toren, kantelen en verdedigingsgaten. Bij de 's Hertogenmolens komt de vormtaal tot stand door de originele toestand van het gebouw te bestuderen en hiervan een hedendaagse interpretatie te maken. Bij de Torre Del Borgo kiest men voor een strakke, geometrische vorm die tegen het oude gebouw geplaatst wordt. Op deze manier contrasteert de bijbouw niet enkel op vlak van materiaalgebruik, maar ook op vlak van volumetrie. Wel wordt er verwantschap gezocht tussen de geometrische bijbouw en de stalen constructie die zich een weg baant doorheen de toren en de nieuwbouw. Op deze manier wordt het geometrische een duidelijk concept, dat door heel het project wordt doorgetrokken.

Als conclusie kunnen we stellen dat een uitgebreid onderzoek naar het materiaalgebruik van het bestaande gebouw erg belangrijk is. Ook een duidelijke inleving en visie over de vormgeving ervan, kan ons verder helpen in het project. Het is belangrijk om heel de geschiedenis mee in kaart te brengen en deze te integreren in de herbestemming. Hierdoor ontstaat er een sterker project dat een verhaal met zich meebrengt. Het contrast waarmee gewerkt is aan de buitenkant van de Torre Del Borgo zou ook een piste kunnen zijn, maar zoals eerder vermeld, vind ik het zoeken naar een balans tussen verwantschap en contrast, zoals noAarchitecten dat doen, een erg interessante insteek. De zachte interventies die ontstaan vertellen een verhaal, zowel in vormgeving als in materiaalgebruik en verliezen hierbij de geschiedenis niet uit het oog.

Om te bekijken hoe het marktplein best benadert kan worden, ga ik kijken naar marktpleinen in andere landen. Het marktplein in Aarschot is, net zoals veel andere marktpleinen in Vlaanderen, op een heel banale manier aangelegd. Waar het Vlaamse marktplein een erg vlakke en effen bestrating heeft, gaat men in andere landen, zoals Italië een veel rijkere en interessantere bestrating toepassen. In dit deel zal ik gaan kijken naar enkele marktpleinen die een inspiratie kunnen vormen voor de aanleg van een plein.

Hiervoor kies ik vier uiteenlopende cases. In elke case is er op een andere manier omgegaan met de aanleg en de bestrating. Het is een bewuste keuze om voor verschillende benaderingen te kiezen, op deze manier hoop ik te weten te komen op welke manier, en op basis van welke aspecten, men tot de vormgeving van het plein komt.

De cases die besproken worden zijn het Piazza Campo in Siena, een schelpvormig plein met een oranje bestrating, het Plaza Mayor in Madrid, dat een meer geometrische bestrating heeft, het Piazza Campidoglio in Rome, met een cirkelvormig patroon, en het Skanderberg Square dat aangelegd is in de vorm van een piramide, maar ook groen mee opneemt in het ontwerp.

Fig. 60 Piazza del Campo in Siena, Italië

Het Piazza del Campo is een middeleeuws plein gelegen in Siena in Italië. Oorspronkelijk was het plein een erg modderig gebied, waar veel hobbels en oneffenheden waren. Hierdoor vormde de aanleg van het plein een grote uitdaging (Sienaguide, n.d.).

Het eerste document over de aanleg van het plein werd geschreven in 1169. Dit document brengt de volledige vallei en omgeving in kaart. Rond 1193 werd het plein verdeeld in twee pleinen. Door deze verdeling verkreeg het Piazza del Campo zijn typische schelpvorm. Tot 1270 werd het plein gebruikt voor markten en beurzen (Sienaguide, n.d.).

De verharding van het plein werd aangelegd in 1327, waarna de werken eindigden in 1349. Via de bestrating werd het plein onderverdeeld in negen velden. Deze verdeling verwijst naar de "Raad van Negen", waardoor Siena tijdens de 13^e en 14^e eeuw bestuurd werd. Door de aanleg en verdeling worden de ogen van de bezoekers automatisch richting de Torre del Mangia getrokken, die zich op het plein bevindt (Onbekend, n.d.). Het plein is nu, zeven eeuwen later, nog steeds in dezelfde staat als het dat in de middeleeuwen was (Sienaguide, n.d.).

Het piazza del campo is nu nog steeds het centrum van Siena, net zoals het dat in de middeleeuwen was. Doorheen de lange geschiedenis van het plein vonden hier verschillende belangrijke historische evenementen plaats. Vandaag de dag is het plein vooral bekend om wille van de Palio van Siena. Deze paardenrace vindt jaarlijks plaats op het plein, net zoals het carnaval en het kunstfestival (Onbekend, n.d.).

Fig. 61 Plaza Mayor in Madrid, Spanje.

Het Plaza Mayor is pal in het centrum van Madrid gelegen, al was dit niet altijd het geval. In de middeleeuwen lag dit plein buiten de stad, toen heette deze plek Plaza de Arribal. Hier gingen allerlei feesten door, maar er vonden ook gruwelijke taferelen plaats. Er werden zowel koninklijke bruiloften als publieke verbrandingen van ongelovigen en executies gehouden. Daarnaast werd er uiteraard ook markt gehouden op het plein (CitySpotters, n.d.).

Voor het tot stand komen van het plein gaan we terug naar 1617. Architect Juan Gómez creëerde toen een grotere uniformiteit binnen de plek. Wanneer er in 1790 een brand uitbreekt die erg veel schade toebrengt, gebeurt er een reconstructie door architect Juan de Villanueva. Deze architect sluit het plein op de hoeken en bouwt negen nieuwe toegangspoorten, vanwaar men het plein kan betreden (Onbekend, n.d.). Het plein is na de verbouwing volledig omgeven door zuilengalerijen met winkels en restaurants (CitySpotters, n.d.).

Het plein heeft een symmetrische vorm en indeling, die aansluit bij de uniforme, statische architectuur van de gebouwen er omheen. De plek werd al eens opnieuw ontworpen met tuinen, maar deze tuinen werden in 1936 verwijderd. In het midden staat een standbeeld van koning Philips III. Dit beeld werd reeds gemaakt in 1616, maar pas in 1848 plaatste men het beeld op het plein. Verder kijken er maar liefst 237 balkonnen van de omsluitende gebouwen uit op het 94 x 129 meter grote plein (Madrid Tourism, n.d.).

Omdat er geen verkeer is toegestaan en omdat het plein volledig omgeven is door gebouwen, is dit een erg rustige plek in een drukke stad als Madrid. Ook vandaag is er nog erg veel te beleven. Naast de omgelegen winkels, restaurants en bars, zijn er ook dagelijks straatmuzikanten en portrettekenaars aan het werk. Elke zondag wordt er markt gehouden en rond de kerstperiode vindt er ook een grote kerstmarkt plaats. Ook naast deze vaste gelegenheden worden er nog extra evenementen georganiseerd (CittySpotters, n.d.).

Fig. 62. Piazza Campidoglio in Rome, Italia

Het Piazza del Campidoglio is gelegen in Rome, tussen de twee heuveltoppen van het Capitool. Het Capitool is de belangrijkste heuvel van de zeven heuvels van het oude Rome. Al sinds de stichting van Rome stond deze plek symbool voor het centrum van macht en stonden er ook de belangrijkste gebouwen. Ook later in de geschiedenis bleef dit een erg belangrijke plek (Onbekend, 2018).

In 1536 kreeg Michelangelo de opdracht om een nieuw plein te ontwerpen, op deze ,toen nog, onaangelegde plek. Deze opdracht bevatte ook de reconstructie van de bestaande gebouwen rondom het plein. Zo herbouwde Michelangelo onder andere ook het Senatorenpaleis en ontwierp hij een nieuwe gevel van het Conservatorenpaleis. Omdat Michelangelo in 1546 het leven liet, kon hij het project niet zelf voltooiën. Pas in de zeventiende eeuw werd het plein afgewerkt naar het ontwerp van Michelangelo (Onbekend, 2018).

Voor het ontwerp van deze Piazza del Campidoglio (plein van het Capitool), combineerde Michelangelo het trapeziumvormig plein met een ovaalvormig patroon (Onbekend, 2018). Het plein verkrijgt deze trapeziumvorm, omdat de gebouwen niet in een rechte hoek staan. Om met deze moeilijke vorm om te gaan, past Michelangelo een ovaalvormig patroon toe. Door het patroon in de ovaal te verwerken, ontstaat er een geometrisch spel tussen de cirkel en het typische renaissance vierkant. In het midden van het plein werd er een twaalfpuntige ster aangelegd. Deze ster is een subtiele verwijzing naar de sterrenbeelden (Wikiarquitectura, n.d.). Ook de indrukwekkende, hellende trap die van de bezoekers van de voet van het Capitool naar het Piazza Campidoglio brengt, werd ontworpen door Michelangelo. Deze trap wordt de Cordonata genoemd (Onbekend, 2018).

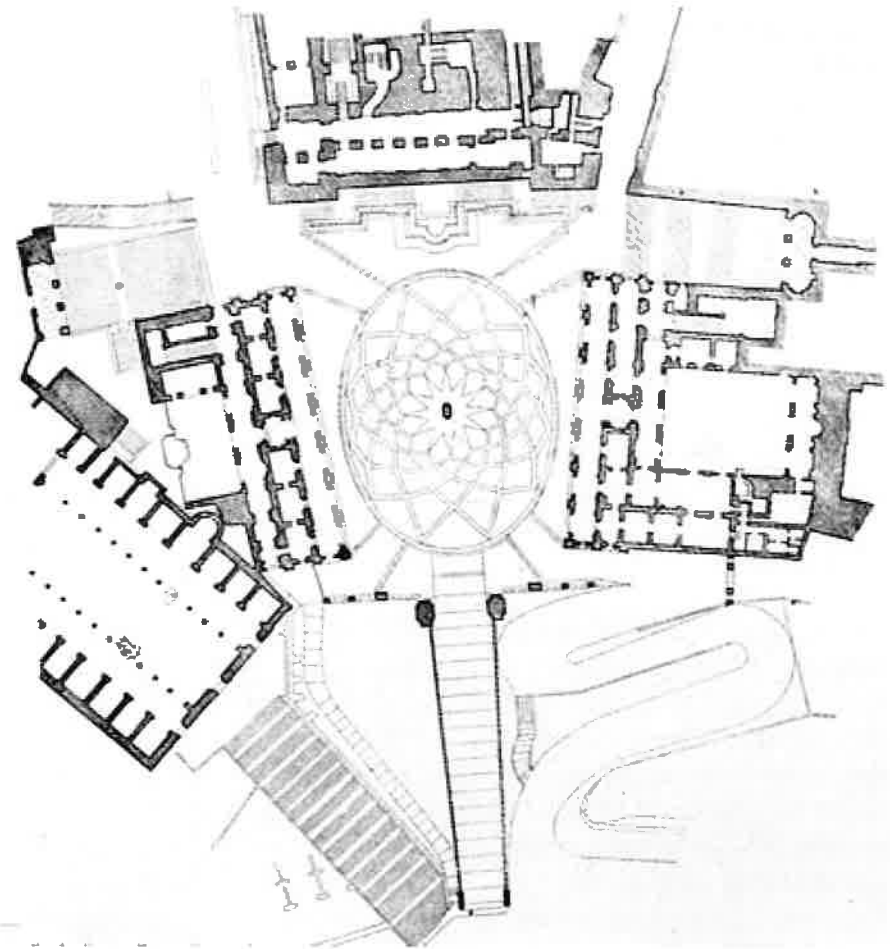

Fig. 63 Grondplan van het Piazza Campidoglio in Rome, Italië

Verder werd er in het midden van het plein ook een groot bronzen standbeeld van Marcus Aurelius geplaatst. Op dit moment staat er een replica op het plein, het originele beeld werd in het Palazzo dei Conservatori geplaatst. Vandaag de dag is het Piazza del Campidoglio nog steeds een van de mooiste pleinen van Rome, waar jaarlijks miljoenen bezoekers hun weg naartoe vinden (Civitas, n.d.).

De heraanleg van het Skanderbeg Square werd ontworpen door architectenbureau 51n4E. 51n4E won een internationale architectuurwedstrijd die werd uitgeschreven in 2008 (51n4E, n.d.). Belangrijk was dat de wedstrijd niet ging om het plein, maar om Tirana zelf. Tirana is een stad die de laatste jaren enorme veranderingen onderging, waardoor bepaalde plaatsen onherkenbaar zijn geworden. De stad is volledig volgebouwd en overbelast en zit daardoor op zijn limiet (Lomholt, 2016).

Fig. 24 Skanderbeg Square in Tirana, Albanë

Hoewel het plein gelegen is in een complexe en dichte stedelijke context, is het plein zelf een leegte in de chaos van de stad (51n4E, n.d.). Het Skanderbeg Square wordt ontworpen als een ruimte die bepaald wordt door de stad en de omgeving er omheen. Hier stopt de chaos van de stad en kan men opnieuw rust vinden, waarbij de nadruk op de leegte ligt (Lomholt, 2016).

51n4E ontwerpt het plein in de vorm van een lage piramide, waarvan de omtrek voorzien is van planten, bomen en groen. Deze groene omtrek vormt een overgang tussen de drukke stad en het rustige plein. Het nieuwe plein creëert nieuwe zichten, waardoor de burgers een nieuwe kijk krijgen op de geschiedenis van hun stad. Het kiezen voor lokale materialen voor het ontwerp, heeft langs de ene kant een logische reden, maar ook een symbolische. Hierdoor wordt er opnieuw aandacht geschonken aan de lokale productie van Albanië (51n4E, n.d.).

De aanleg van het plein begon in 2010, waarna het project on hold werd gezet. Na een nieuwe selectie werd het project eind 2015 weer verder gezet. Deze pauze zorgde ervoor dat het concept van het plein meer verfijnd kon worden en kon worden aangepast aan de evolutie van de stedelijke context. Zo werd bijvoorbeeld de beplanting opnieuw bestudeerd. De beplanting werd omgevormd tot een lokaal ecosysteem. De groene omtrek bestaat uit twaalf tuinen, waarvan elke tuin gelinkt is aan één of meerdere publieke of private instellingen. Door deze interventie worden de publieke functies uitgenodigd om zichzelf uit te breiden naar de buitenruimte (51n4E, n.d.).

Fig. 85. Renderbeeld van het Skanderbeg Square in Tirana, Albanië

In het project werd ook de toegankelijkheid op punt gezet. Er werden nieuwe voorzieningen toegepast voor fietsers en voetgangers. Ook voorziet men een ondergrondse parkeergarage en een verbinding voor openbaar vervoer (51n4E, n.d.). Het volledige plein werd autovrij gemaakt (Lomholt, 2016).

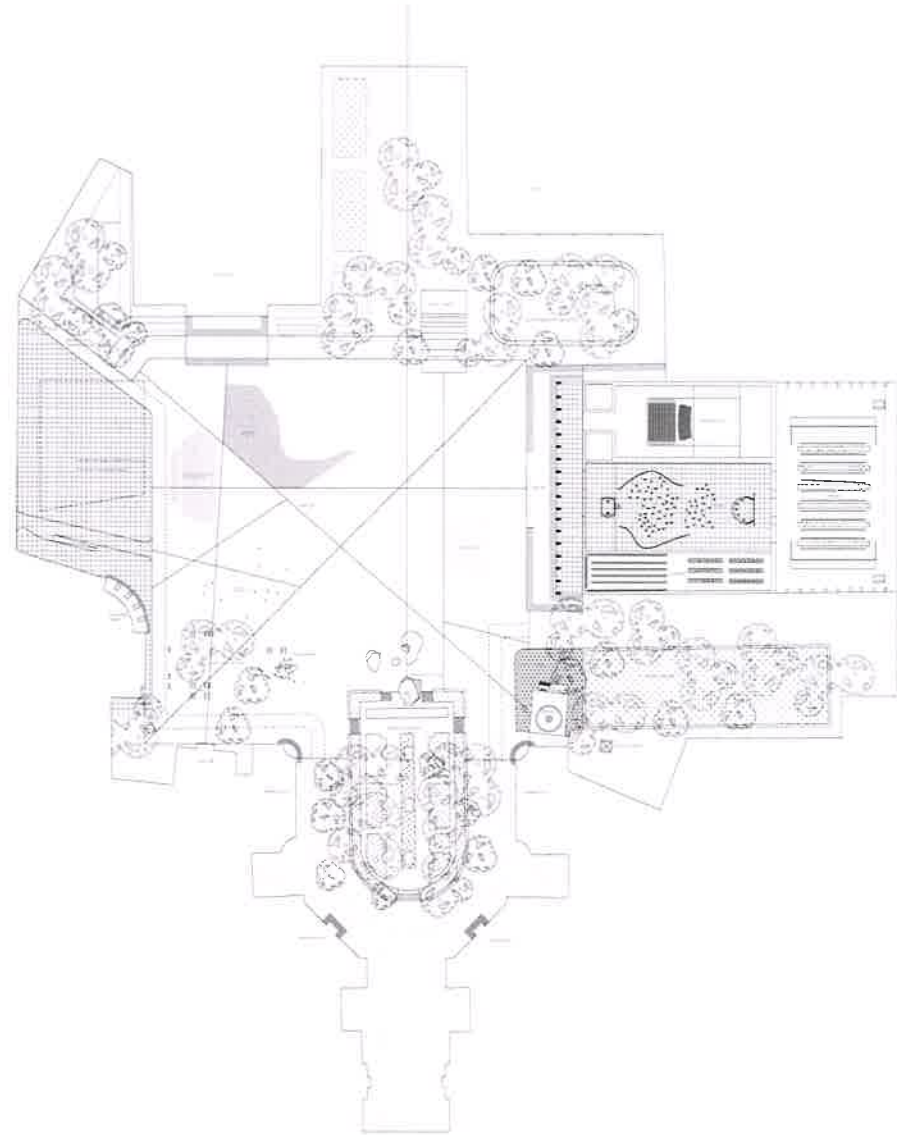

Fig. 86. Grondplan van het Skanderbeg Square in Tirana, Albanië

Wat al de, hier voorafgaande, besproken pleinen gemeenschappelijk hebben, is dat ze tot stand zijn gekomen door de omgeving. De omgeving is de grote inspiratiebron voor het plein zelf, en vormt de basis voor het ontwerp ervan.

Het Piazza del Campo was erg interessant, omdat het door de onderverdeling van het plein zichtassen creëert, die de bezoeker naar de toren toe trekt. Omdat ik in mijn project een kiosk zal plaatsen, kan zo'n verdeling helpen om de bezoeker naar de kiosk toe te trekken. Door elk vlak lichtjes te laten verschillen in tint, ontstaat er een dynamiek in de vlakken. De kleur van de bestrating sluit heel mooi aan bij de omgeving.

Het Plaza Mayor is veel geometrischer aangelegd, opvallend is dat de omgeving dat ook is. Ook hier zien we weer dat de omgeving de inspiratiebron is voor de aanleg van het plein. Ook de kleur van de bestrating sluit hier weer aan met de rode gebouwen die zich er rondom bevinden. Verder denk ik dat dit plein voornamelijk interessant is, omwille van de galerij met winkels en restaurants die het plein omsluit.

Het Piazza Campidoglio is een prachtig plein met een iets meer complexe benadering. Op een heel doordachte manier wordt via het cirkelvormig patroon, de trapeziumvorm van het plein verdoezeld. Het patroon geeft een extra dimensie aan het plein en maakt het een veel interessanter plein dan de vlakke bestrating die bijvoorbeeld de grote markt van Aarschot heeft. De kleuren die gebruikt werden zijn soberder en worden niet rechtstreeks uit de omliggende gebouwen gehaald. Al sluiten ze wel goed aan bij de architectuur van de gebouwen.

Het plein in Tirana is, in tegenstelling tot de andere cases, een hedendaags plein. Men kiest hier voor een aparte vorm, en creëert een piramide. Interessant aan dit project is de opname van het groen erin. Zo wordt er een echte buffer gecreëerd tussen de drukke stad en het rustige plein. Het groen zorgt voor veel sfeer en zorgt er ook voor dat de faciliteiten die op het plein gelegen zijn, zich zelf gaan verlengen naar de buitenomgeving toe. Dit kan ook erg interessant zijn om mee te nemen in mijn project, waarin ik graag meer levendigheid op het plein wil zien.

Uit de cases kan ik concluderen dat de omgeving allesbepalend is. Het plein heeft een bepaalde vorm, maar door middel van bestrating kan men spelen met de vorm ervan. Door gebruik te maken van verschillende soorten bestrating, patronen, verdelingen, krijgt het plein een veel dynamischere en interessante vormgeving. Het binnenbrengen van groen kan er ook voor zorgen dat het plein ook effectief als ruimte gebruikt wordt en niet enkel als passage.

Tot slot is het ook belangrijk om op te merken dat het ontwerp van elk plein aansluit bij de stijl van de periode waarin het aangelegd werd. Zo is het Piazza del Campo een middeleeuws ontwerp, terwijl het Plaza Mayor een renaissance ontwerp is. Het Piazza Campidoglio situeert zich in de barok en het Skanderbeg square is een hedendaags plein. Deze stijlperiodes kunnen de verschillen tussen de pleinen verklaren.

Zoals vermeld in het hoofdstuk "programma" plaats ik op het plein een muziekkiosk die geïnspireerd wordt op de historische typologie van zo'n kiosk. Hiervoor ga ik op zoek naar een moderne interpretatie van dit type gebouw.

Een casestudy die me daarbij interessant lijkt om te doen is de Stads-
hal in Gent. Ook dit gebouw verwijst naar een historische typologie,
namelijk de middeleeuwse markthal. Toch oogt dit gebouw tegelijk
erg hedendaags en zorgt het voor een hele nieuwe beleving van het
plein waarop het geplaatst is. Uit deze casestudy hoop ik te weten te
komen hoe de ontwerpers omgaan met de nieuwe interpretatie en
hierbij een balans vinden tussen het moderne concept en de histori-
sche verwijzing.

De stadshal in Gent werd ontworpen door architectenbureau Robbrecht & Daem. Het gebouw werd in 2012 gebouwd op het Emile Braunplein in Gent (Tridex, n.d.). De markt biedt plaats voor concerten, dansvoorstellingen en markten. Onder de stadshal is er een restaurant gelegen, het Grand Café (Visit Gent, n.d.). Aan het Grand Café grenst ook nog een groen parkje. Verder vindt men hier onder de stadshal ook nog een fietsenstalling, sanitair en artiestenruimte. Het geheel van deze interventie zorgt ervoor dat het Braunplein opnieuw een ontmoetingsruimte wordt (Janssens, 2012).

De hal werd opgebouwd uit een grote stalen constructie met afmetingen van 15 op 40 meter. Deze constructie steunt op vier betonnen sokkels (Tridex, n.d.). In deze sokkels werden de technieken geïntegreerd die ervoor zorgen dat de stadshal, en de faciliteiten onder de grond, beschikken over stroom en verlichting. De staalstructuur werd bekleed met een houten bekleding. In deze houten bekleding zijn wel 1600 kleine raampjes geïntegreerd. Via deze kleine ramen wordt het daglicht gefilterd en 's avonds komt er hierdoor een gloed binnen (Janssens, 2012).

Voor de buitenbekleding van het dak werd er gekozen voor afrormosia. Aan de binnenzijde werd het plafond met een eiken bekleding afgewerkt (Onbekend, 2017). Door het gebouw de hoogte te laten aannemen van de gebouwen in de omgeving en door gebruik te maken van een nederige houten afwerking, staat het gebouw respectvol tegenover zijn omgeving. Het hout wordt beschermt door een glazen omhulsel, dit zorgt voor een zachte glans en een weerspiegeling van de hemel (Robbrecht & Daem, 2012).

Fig. 67: Stadshal Gent exterieur

Binnenin doet het gebouw denken aan een kerk of een middeleeuwse halle, het doel was dan ook om een historische toets mee te geven aan het gebouw (Janssens, 2012). De twee spitse daken van de hal verwijzen naar de spitse trapgevels van het stadhuis (Onbekend, 2017). Qua lengte voelt het gebouw aan als een lakenhal (vai, n.d.).

De stadshal won de Prijs Vlaamse Bouwmeester 2013 en haalde ook de finale van de Mies Van der Rohe-award (Onbekend, 2017).

Toch kreeg het gebouw erg veel kritiek, dit omdat het gebouw een erg grote dimensie aanneemt en het een grote verandering brengt in de historische Gentse situatie. Robbrecht en Daem kozen bewust voor deze opvallende interventie, om zo een nieuwe dimensie te creëren op het plein en verandering te brengen in de leegte die er de afgelopen jaren was. De hoogte van het gebouw is ook nodig, wanneer jongleurs en acrobaten de ruimte willen gebruiken. Daarnaast gebeurde de inplanting ook erg doordacht, want de hal ligt buiten de perspectiefas van de drie omliggende torens, die bovendien ook veel hoger zijn dan de stadshal. Door de stadshal krijg je, in tegenstelling tot bij een open vlakte, een "ingekaderd" uitzicht. Hierdoor komen de historische torens ook beter tot hun recht (Janssens, 2012).

Fig. 63 Stadshal Gent interieur

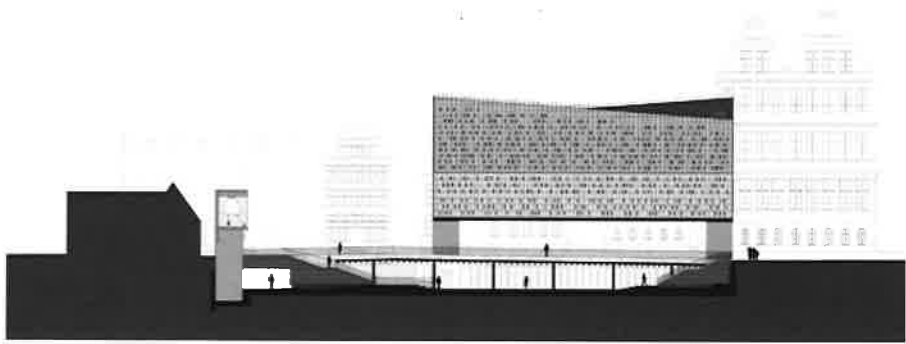

Fig. 69 Stadshal Ghent

De stadshal heeft een erg moderne architectuur en heeft tegelijk een sacrale sfeer in het interieur. Door de vorm van het dak en de vele ramen, wordt er een heel mooie sfeer gecreëerd wanneer je onder de hal staat.

Voor de vormgeving van het gebouw keken de architecten ook naar de omgeving en bepaalden van daaruit de puntdaken en hoogte van het gebouw. Door de afmetingen die het grondplan van het gebouw heeft voelt het aan als een middeleeuwse hal, en vertoont daarin de historische verwijzing. De architecten gebruikten ook nederige materialen zoals hout en beton om hun gebouw af te werken. Deze materialen in combinatie met de moderne vormgeving, zorgen voor de balans tussen moderniteit en historische verwijzing.

Het gebouw kreeg veel kritiek omwille van zijn grandeur. Het klopt dat dit gebouw geen kleine interventie is, maar langs de andere kant zorgt het wel voor een enorme meerwaarde voor het plein. Het bevordert de sociale interactie tussen de mensen, omdat er ook nieuwe evenementen kunnen plaatsvinden. Het plein wordt opnieuw een plek van ontmoeting en dit is wat ook ik wil bereiken met mijn project.

Als conclusie stel ik vast dat het belangrijk is om de omgeving te bestuderen, die een richtlijn kan zijn voor positionering en maatvoering. Door de combinatie van bescheiden materialen met een moderne vormgeving, die tegelijk sacraal aanvoelt en verwijst naar een historische typologie, ontstaat er een mooie hedendaagse invulling.

MATERIALITEIT

Vanuit de casestudy's die ik voerde leerde ik dat een goed onderzoek naar het materiaal van het historisch gebouw belangrijk is, om te bepalen op welke manier je met het materiaal kan omspringen, maar ook om een keuze te maken voor het materiaalgebruik van de nieuwbouw. Daarom volgt er hier een onderzoek naar de ijzerzandsteen waarmee de Sint-Rochustoren is opgebouwd.

De Sint-Rochustoren werd opgetrokken uit Diestiaan ijzerzandsteen (Ceulemans, 2012). Dit is een donkerbruine, ijzerhoudende zandsteen die bestaat uit een mengeling van zandkorrels. Deze kwarts -en glauconietkorrels worden samengehouden door een ijzerhoudend bindmiddel, namelijk limoniet cement (Hayen, Fontaine, Berto en De Clerq, 2014). Het opvallendste kenmerk van de Diestiaan ijzerzandsteen is de warme, roestbruine kleur. Maar er zijn ook andere ijzerzandsteen soorten, zoals de Brusseliaan ijzerzandsteen, de Tongeriaan ijzerzandsteen, de Poederliaan ijzerzandsteen enzovoort. Elke steensoort verschilt in uitzicht met elkaar, omdat ze duidelijk variëren in kleur en textuur (Dusar en De Ceukelaire).

De steen ontstond reeds miljoenen jaren geleden. Nadat de Middellandse zee 5,4 miljoen jaar geleden opdroogde, vulde de zeebekken zich opnieuw ten gevolge van een beweging in de aardkorst. Door deze nieuwe stijging van de zee, bereikte de Diestiaanzee het Hageland. Het zand van de Diestiaanzee bevat een grote hoeveelheid glauconiet. Dit glauconiet bestaat voor een stuk uit ijzer. Omdat deze zee zich al snel weer terugtrok, kwamen de zandbanken opeens bloot te liggen. Het ijzer werd zo blootgesteld aan de lucht en oxideerde tot limoniet, waardoor de zandkorrels samen gingen klitten, en er ijzerzandsteen ontstond (Delauré, 2012).

Omdat de ijzerzandsteen geologisch voorkomt in het Hageland, heeft het een erg grote invloed gehad op het bouwkundig erfgoed van de streek. Erg veel belangrijke gebouwen in deze regio werden uit deze steen vervaardigd, waardoor het materiaal sterk het karakter en uitzicht van de regio bepaalt (Verheart en Van Roo, 2014).

Aanvankelijk werden de Diestiaanheüvels enkel gebruikt als uitzichtpunt. De ijzerzandsteen die er verkregen kon worden werd gebruikt als slijp- en maalsteen of voor het maken van hakbijlen. Dankzij de Romeinen brak de steen, later pas, door als bouwsteen. Omdat de steen een erg absorberend karakter heeft, gebruikten de Romeinen deze om hun kelders uit op te bouwen. Hierdoor werd de kelder een ideale ruimte om wijnen of andere voedingswaren in te bewaren. Toch bleef het gebruik hier nog beperkt en bouwden men huizen nog steeds op uit leem en hout. De echte opkomst van de ijzerzandsteen als bouw materiaal begint vanaf de 10e eeuw (Delauré, 2012).

Vanaf de 10e eeuw stijgt de vraag naar ijzerzandsteen. De steen is makkelijk te ontginnen en wordt toegepast als schollen (Delauré, 2012). Dit zijn dunne laagjes ijzerzandsteen met een erg onregelmatige vorm. Omwille van deze moeilijke vorm hadden de schollen ook maar weinig commerciële waarde en werden ze enkel lokaal gebruikt (Dusar en De Ceukelaire, 2014).

Fig. 70 Schollen ijzerzandsteen

Tijdens de middeleeuwen kende het Hageland een economische bloei. Hierdoor werd er veelvuldig gebouwd en gebruik gemaakt van ijzerzandsteen. Zo ontstond de "demergotiek" (Delauré, 2012). Deze term werd bedacht door een hoogleraar Stan Leurs en duidt op een variatie van de Brabantse Gotiek. Een typisch kenmerk voor de demergotiek is het afwisselen van ijzerzandsteen en kalksteen in speklagen (Van Driessche, 2014).

De meest gebruikte toepassing van de ijzerzandsteen is de "grauwe arduin". Deze ijzerzandsteen is niet zo hard en duurzaam, maar is wel heel makkelijk verzaagbaar tot grote, regelmatige formaten. Hierdoor is het ook erg interessant voor de bouw van grote monumenten (Dusar en De Ceukelaire, 2014). Deze grote blokken werden dan ook gedolven in échte groeves, terwijl de schollen her en der verzameld werden door de bewoners en gebruikt als bouw materiaal voor de bouw van muren en huisjes (Smets, 2014).

In de late middeleeuwen werd de ijzerzandsteen niet enkel gebruikt voor de bouw van kerken en kapellen. Ook stadsmuren, stadspoorten, watermolens, brugpijlers en kademuren werden ermee gebouwd. Ook voor woonhuizen werd de steen soms toegepast, al was dit enkel voor de welgestelde stedelingen (Van Driessche).

Vanaf de 15^e eeuw groeit de interesse voor natuursteen uit nabijgelegen regio's, zoals de witte Gobertangesteent. Omdat deze geïmporteerd moest worden, was de steen door de transportkosten duurder dan de lokale ijzerzandsteen. Bouwheren met voldoende kapitaal koken nu voor de witte steen, terwijl bouwheren met een iets beperkter budget met de ijzerzandsteen bouwden. Voor de bekleding in het interieur werd er in deze periode wel nog veel ijzerzandsteen gebruikt. Ijzerzandsteen werd niet geëxporteerd naar naburige regio's (Van Driessche, 2014).

Ook het aanbreken van de barok zorgde voor een verminderde populariteit bij de steen. Omdat de steen een moeilijk te bewerken karakter heeft, was het wel geschikt voor de eerder sobere Demergotiek, maar leende hij zich niet voor het creëren van de vele versieringen die de barokstijl kenmerkt (Delauré, 2012). De Gobertangesteent leende zich hier dan weer wél toe. Toch werd de ijzerzandsteen nog gebruikt voor het bouwen van utiliteitsgebouwen en constructies die in contact kwamen met water, zoals watermolens, bruggen en sluizen. (Van Driessche, 2014).

Een andere reden voor het verminderend gebruik van ijzerzandsteen zou te wijten kunnen zijn aan de kwaliteit, die niet meer zo goed zou zijn dan de ijzerzandsteen die in de vroege middeleeuwen ontgonnen werd. Verder zouden ook esthetische overwegingen een rol kunnen spelen. Gedurende de 16^e - 19^e eeuw werd de steen weinig geapprecieerd. Wel omwille van zijn technische eigenschappen en specifieke toepassingen, maar niet omwille van zijn roestbruine kleur. Daarom werd de ijzerzandsteen doorgaans bepleisterd of geverfd wanneer hij toegepast werd (Van Driessche, 2014).

Hoewel er geen ijzerzandsteen meer gebruikt werd in de eerste helft van de 19e eeuw, werden, vanaf de 19e eeuw, de esthetische eigenschappen van de steen wel terug meer gewaardeerd (Van Driessche, 2014).

Sinds de 19e en 20st eeuw, zijn de meeste gebouwen die opgebouwd zijn uit ijzerzandsteen aan restauratie toe (Delauré, 2012). Omdat er al sinds tientallen jaren geen steengroeven meer open zijn waar de Diestiaan ijzerzandsteen ontgonnen kan worden en er maar erg beperkte reserves beschikbaar zijn, zorgt deze vraag naar restauratie voor problemen. Zo wordt de steen vaak vervangen door een alternatieve steensoort, waardoor er esthetische afwijkingen ontstaan van de authentieke bouwsteen. Daarnaast is de ijzerzandsteen ook erg heterogeen, waardoor de kwaliteit van de steen ook erg kan variëren (Verhaert en Van Roo, 2014). Afhankelijk van het winningsgebied, de groeve en zelfs de laag van gesteente binnen dezelfde groeve, kan de kwaliteit sterk verschillen (Van Driessche). Momenteel wordt de mogelijkheid onderzocht om een nieuwe steengroeve te openen. In deze groeve kan de Diestiaan ijzerzandsteen gedolven worden met het specifieke doel om gebruikt worden voor restauratiewerken (Thibaut en Robijns, 2014).

Fig. 71. Restauratie poortgebouw abdij van Averbode

Een voorbeeld van een restauratie van een gebouw dat opgetrokken is uit ijzerzandsteen is het poortgebouw van de abdij van Averbode. Hier heeft men voor de restauratie gebruik gemaakt van Brusseliaan ijzerzandsteen, die wel nog beschikbaar is. Deze steen is veel lichter en heeft een gladdere textuur, waardoor er een duidelijk verschil is tussen de nieuwe steen en de originele Diestiaan ijzerzandsteen. Een restauratie als deze waarin de steensoorten vermengt worden vormt een bedreiging voor de authenticiteit van het erfgoed (Dusar en De Ceukelaire, 2014).

Ook bij de Sint-Rochustoren drong de vraag naar restauratie van de ijzerzandsteen op. De ijzerzandsteen had erg geleden gedurende de tijd, waardoor er brokstukjes begonnen af te schilferen ten gevolge van de erosie (Onbekend, 2011).

Deze gevelrestauratie gebeurde in 2011 en maakte onderdeel uit van de heraanleg van de grote markt. Tijdens de restauratie werden de loszittende stukjes ijzerzandsteen verwijderd en de gehele gevel werd gereinigd. Stenen die te veel schade geleden hadden werden hersteld, maar op sommige plaatsen moesten er volledige blokken ijzerzandsteen vervangen worden. Daarnaast werden ook alle voegen uitgekapt en opnieuw ingevoegd. Tot slot bracht men ook een steenverharder aan, die de ijzerzandsteen zal beschermen tegen erosie in de toekomst (Onbekend, 2011).

In dit hoofdstuk wordt de gevel van de Sint-Rochustoren grondiger bekeken. In de casestudy over Het Steen in Antwerpen van noAarchitecten (p59 - p61) deed men onderzoek naar de verschillende kleurlagen van het gebouw, deze resultaten kon men daarna op een interessante manier verwerken in het ontwerp van de nieuwbouw. Om een beeld te krijgen over hoe de kleuren en texturen op verschillende plaatsen variëren maak ik gebruik van verschillende detailfoto's.

Op het eerste zicht heeft de Sint-Rochustoren een redelijk uniform uitzicht in kleur en textuur. Wel is het duidelijk zichtbaar dat de toren bestaat uit een onregelmatig verband met stenen van verschillende afmetingen. Ik maakte verschillende foto's op verschillende plaatsen in de gevel en plaatste deze naast elkaar. Op deze manier probeer ik een gedetailleerder overzicht van de gevel te krijgen. Het resultaat vormt een collage die een overzicht van de gevel weergeeft. Je vindt deze op de volgende pagina.

Fig. 72 Gevel Sint-Rochustoren

Het overzicht toont dat er, ondanks het uniforme uitzicht, toch verschillen zijn in de gevel. Zowel in kleur, als in textuur. De gevel bestaat uit gladdere en veel ruwere stenen, waar duidelijk de erosie doorheen de tijd is te zien. We zien ook stenen, waarbij het laagje dat eroverheen is gebracht tijdens de restauratie begint af te bladderen. Dit laagje vormt het grootste kleurverschil, omdat het een heel andere tint heeft. Ook een vervangen steenblok tijdens de restauratie valt sterk op.

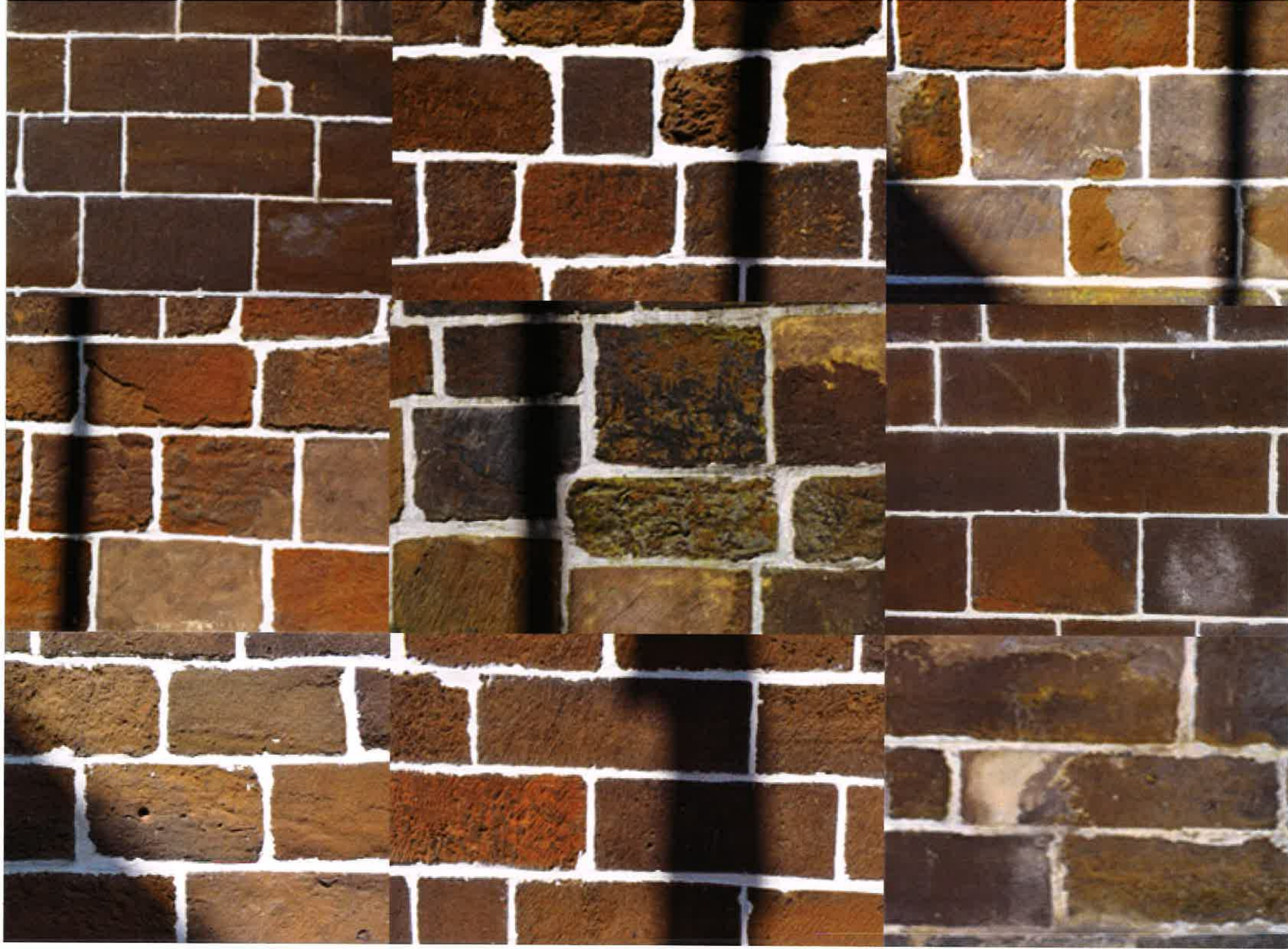
De kleuren van de gevel gaan van lichter bruin naar donkerder bruin, binnen hetzelfde pallet. Sommige stenen leunen tegen zwart aan, maar deze stenen zijn heel onderaan het gebouw gelegen. Over het algemeen zijn er geen al te grote kleurverschillen aanwezig.

Opvallend is vooral het verschil in textuur. Sommige stenen zijn heel erg ruw, andere net heel erg glad. Op bepaalde stenen zijn de zaagsneden nog zichtbaar. Deze zaagsneden werden ook nagebootst op het restauratie laagje dat overheen de ruwe steen werd aangebracht.

Interessant is deze textuur en ruwheid. De verandering doorheen de tijd is kenmerkend voor de ijzerzandsteen en het, nu zeldzame, materiaal bepaalt voor een heel groot deel de erfgoedwaarde van het gebouw.

Fig. 73 Gevelstudie: collage van detailfoto's

Aan de hand van de voorafgaande gevelstudie kan ik op zoek gaan naar een materiaal voor de gevel van die nieuwbouw. Hiervoor probeerde ik een aantal opties visueel uit.

Fig. 74 Gevelstudie optie 1

OPTIE 1

In deze optie wordt er een baksteen gebruikt die dicht aanleunt bij de kleur van de ijzerzandsteen van de toren. De baksteen heeft net zoals de ijzerzandsteen een poreuze textuur. Door op sommige plaatsen een lichtere baksteen te voorzien, krijgt de gevel toch een uniform uitzicht, zoals de Sint-Rochustoren, en wordt er ook verwezen naar de enkele vervangen stenen en gerestaureerde stenen in de Sint-Rochustoren, die verschillen in kleur.

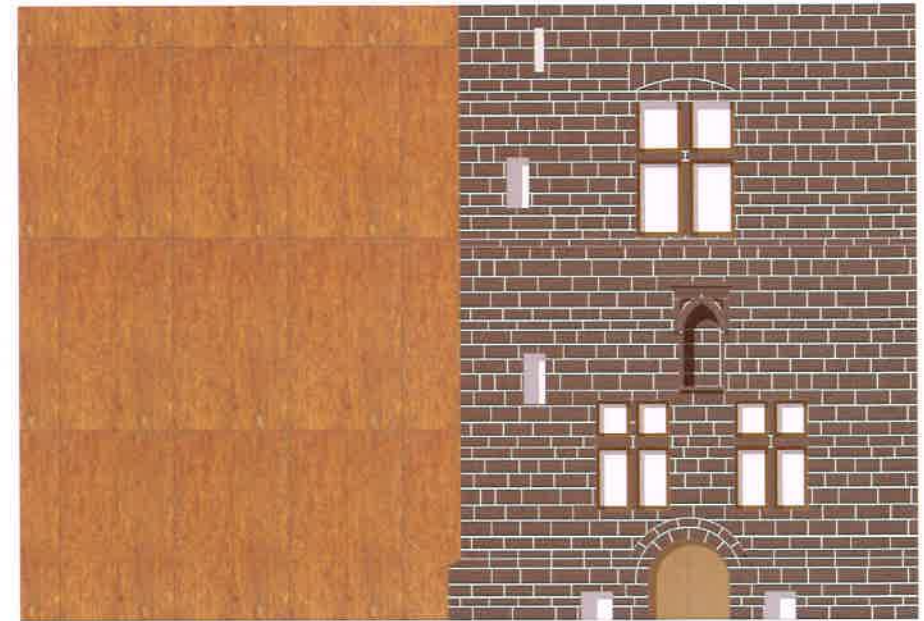

Fig. 75 Gevelstudie optie 2

OPTIE 2

Hier wordt er cottenstaal gebruikt. Dit materiaal sluit erg mooi aan bij de ijzerzandsteen, maar vormt tegelijk ook een contrast op vlak van kleur en textuur.

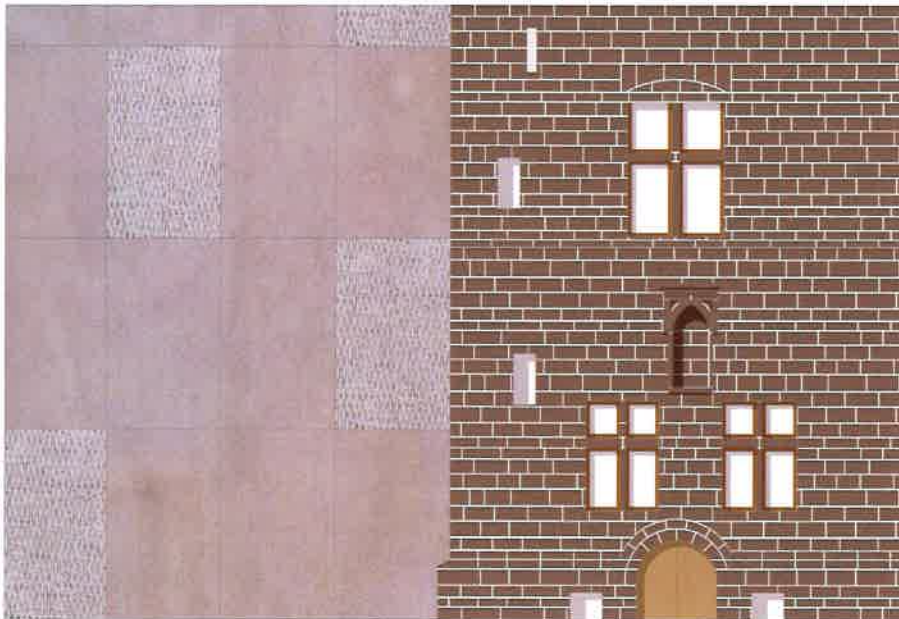

Fig. 76 Gevelstudie optie 3

OPTIE 3

In deze optie wordt er gebruik gemaakt van een betonnen gevel waaraan, net zoals bij het project 's Hertogenmolens van noAarchitecten, ijzeroxide is toegevoegd om een mooie, aansluitende kleur te krijgen. Op sommige vlakken wordt er textuur voorzien. Deze verwijst ook naar het verschil in textuur van de gevel van de Sint-Rochustoren zelf. Doordat de textuur doet denken aan textiel, verwijst dit eveneens naar de lakenhalle die vroeger tegen de Sint-Rochustoren stond.

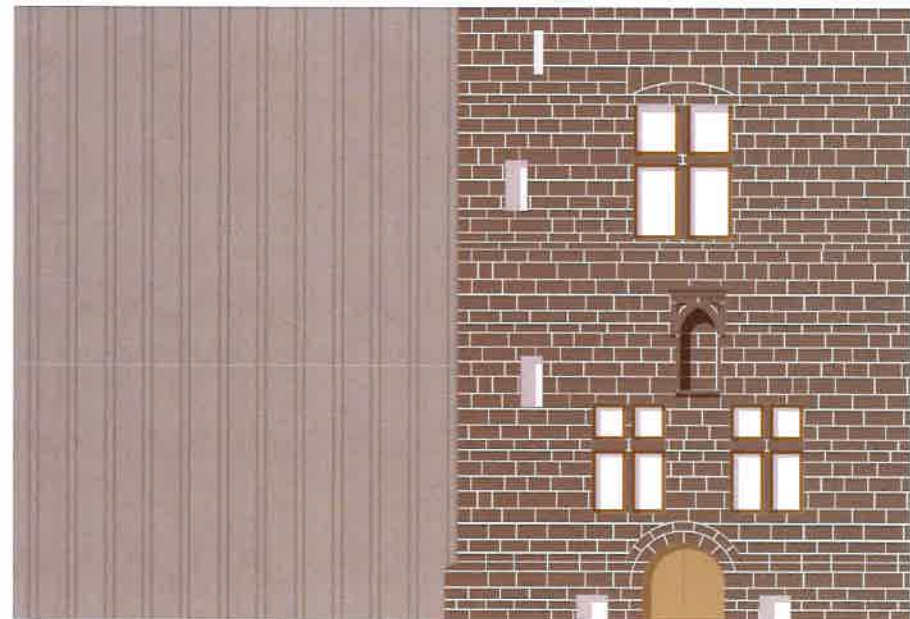

Fig. 77 Gevelstudie optie 4

OPTIE 4

Een vierde optie is het bekleden van de gevel met bruine zink. De kleur van dit materiaal sluit mooi aan bij de gevel van de Sint-Rochustoren. Toch vormt het materiaal een contrast met de toren, waardoor de nieuwbouw een sterke hedendaagse uitstraling krijgt.

ONTWERP

Het eerste deel van het ontwerp is de nieuwbouw. De inspiratie voor de vormgeving van dit gebouw is de omgeving. Het doel is om het project naar de grote markt toe te trekken, hiervoor wordt er een groot overstekend raam voorzien op de kop van het gebouw. Dit horizontale volume speelt met de verticaliteit van de toren. De rest van de nieuwbouw blijft erg monoliet en gesloten, net zoals de toren dat zelf is. Het grote raam krijgt een verhouding en verdeling die verwijst naar de ramen die zich in de voorgevel van de toren bevinden. Ook in de zijgevel van de nieuwbouw wordt er een verwijzing voorzien naar de toren. Dit door de kleine raampjes die verwijzen naar de schietgaten die ook aanwezig zijn in de toren.

De eerste verdieping van de toren is verbonden met de nieuwbouw via een glazen loopbrug. Deze eerste verdieping was de mooiste ruimte, de raadszaal van de schepenen, die in contact stond met het marktplein. Door hier de glazen brug te voorzien, wordt deze ruimte opnieuw verbonden met de omgeving.

Voor de materialisatie van de gevel, maak ik gebruik van een van de opties (optie 3) besproken in het hoofdstuk "materialisatie" (p. 103). De gevel wordt opgebouwd uit beton waaraan ijzeroxide wordt toegevoegd, om zo de rozige kleur te krijgen. Deze kleur sluit erg mooi aan bij de ijzerzandsteen. Daarnaast worden in sommige delen van de gevel textuur toegevoegd. Deze textuur is gebaseerd op de textuur van textiel, waardoor er verwezen wordt naar de voormalige lakenhal die, in het verleden, een geheel vormde met de Sint-Rochustoren.

Op de zijgevel van de nieuwbouw wordt een nieuwe herdenking voorzien. De namen van de oorlogsslachtoffers worden aangebracht op de gevel. De herdenking staat nu dwars op de open wonde van het voormalige stadhuis. Op deze plek wordt nu ook een zit mogelijkheid voorzien en men kan er nog steeds bloemen leggen ter herdenking.

Ook wordt er, gezien de mindere authenticiteit van het huidige dak, een nieuw dak ontworpen voor de Sint-Rochustoren. Dit dak krijgt opnieuw de vorm van een zadeldak, maar dan met een meer hedendaagse interpretatie. Het dak wordt opgebouwd uit bruin zink. Dit materiaal sluit goed aan bij de bruine ijzerzandsteen van de Sint-Rochustoren.

Fig. 78 Voorgevel

Fig. 79 Zijgevel

De tentoonstelling die de bezoekers meer leert over de beiaard bevindt zich op het gelijkvloers. Voor de opbouw van deze tentoonstelling maak ik gebruik van opgespannen touwen, waaraan de afbeeldingen en teksten worden opgehangen. Deze touwen verwijzen naar de touwen van de beiaard die de verbinding vormen tussen het instrument en de klokken.

Naast de inkom met balie, kan je via het gelijkvloers ook de gelijkvloerse verdieping van de toren, waarin zich het archief van muziekpartituren bevindt, bereiken. Voor het ontwerp van de toren speel ik met de muurdiktes ervan, door het meubilair hierin te verwerken. Het losse meubilair in de toren, wordt ook geïnspireerd op de vormgeving van de beiaard. Om deze reden wordt al het meubilair ook vervaardigd uit eikenhout.

Op de eerste verdieping wordt een tussenruimte voorzien waar men iets kan drinken en ook de leeszaal. Hier kan men in stilte de muziek bestuderen, opzoeken of beluisteren.

De muziek wordt in de praktijk gebracht op de tweede verdieping. Hier wordt een oefen-samenspelruimte voorzien die zich als een trechter naar de grote markt toetrekt.

In de kelder bevindt zich een grote opslagruimte. Hier kunnen stoelen en materiaal die men op de grote markt kan plaatsen, opgeborgen worden. Ook het sanitair is in de kelder gelegen.

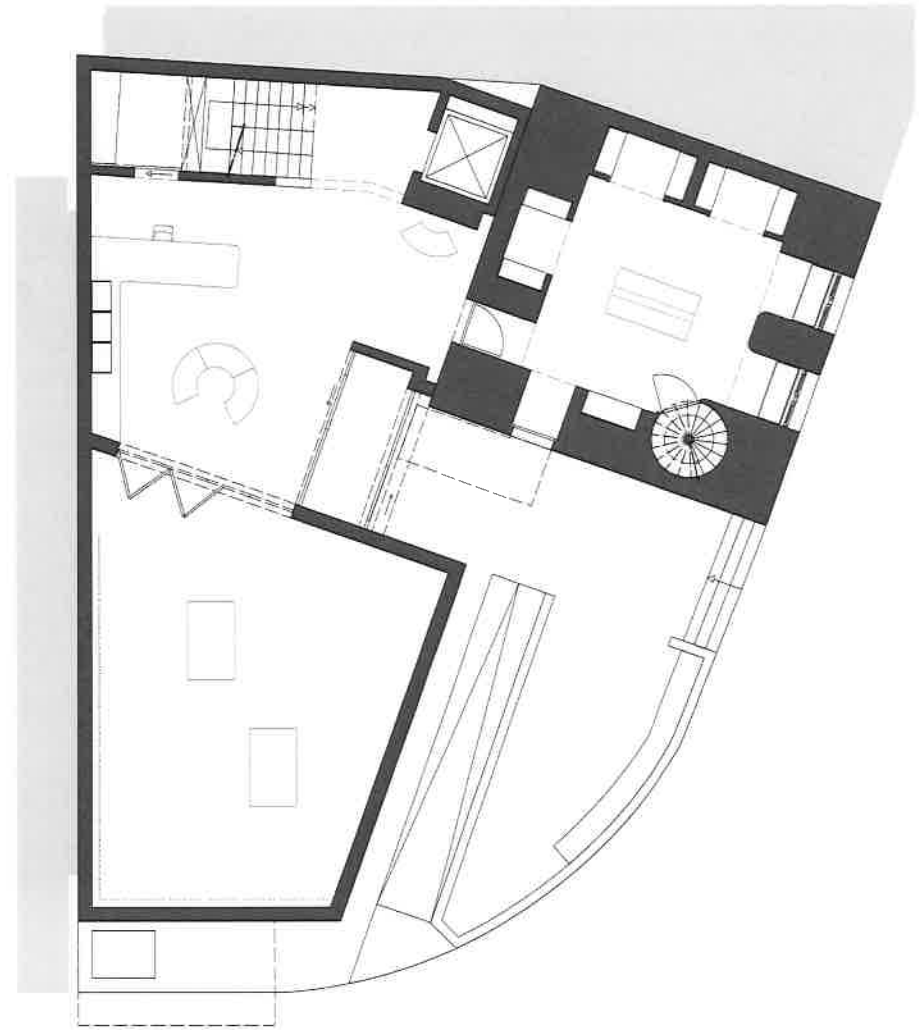

Fig. 00 Grondplan gelijkvloers

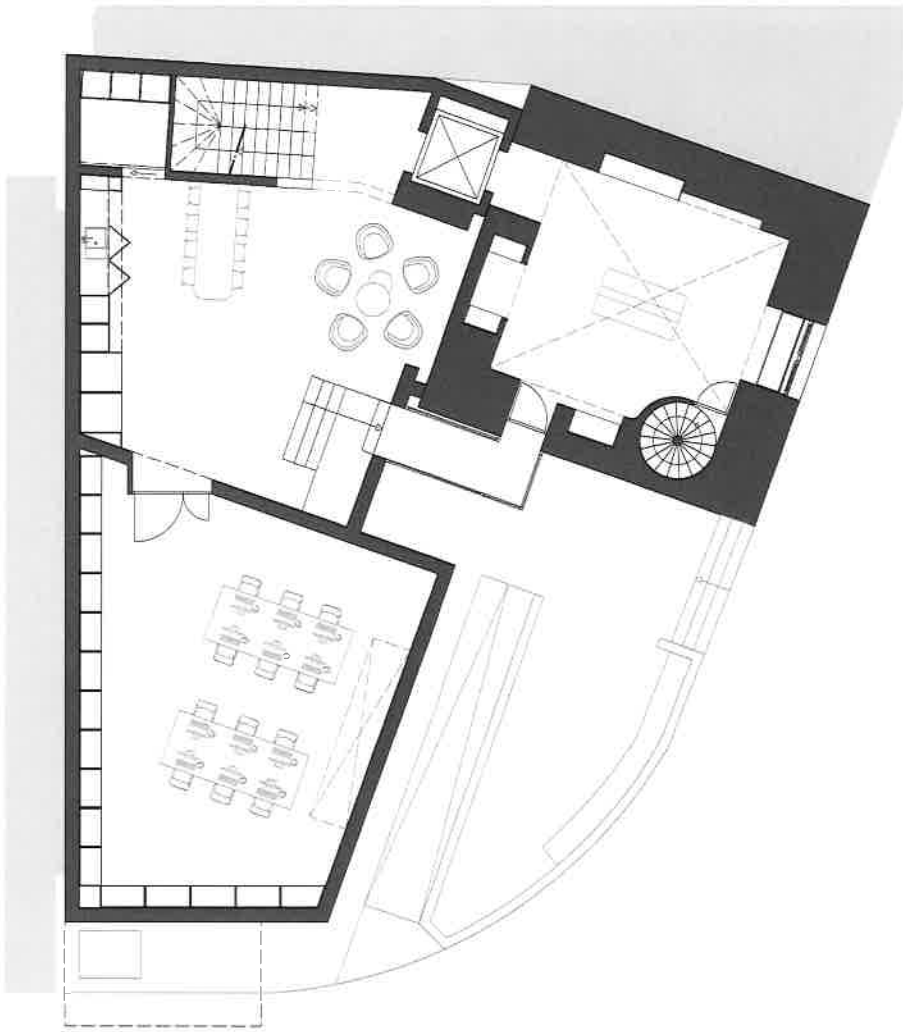

Fig. 81. Grondplan verdieping 1

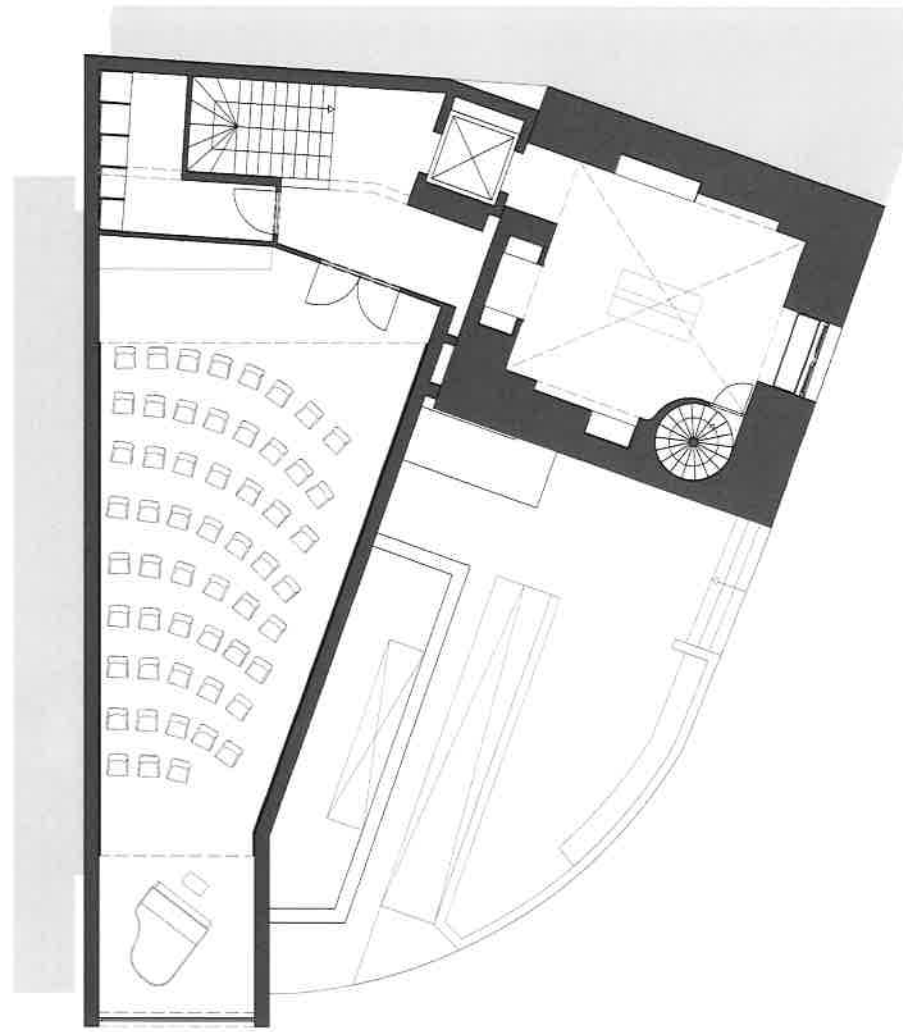

Fig. 82. Grondplan verdieping 2

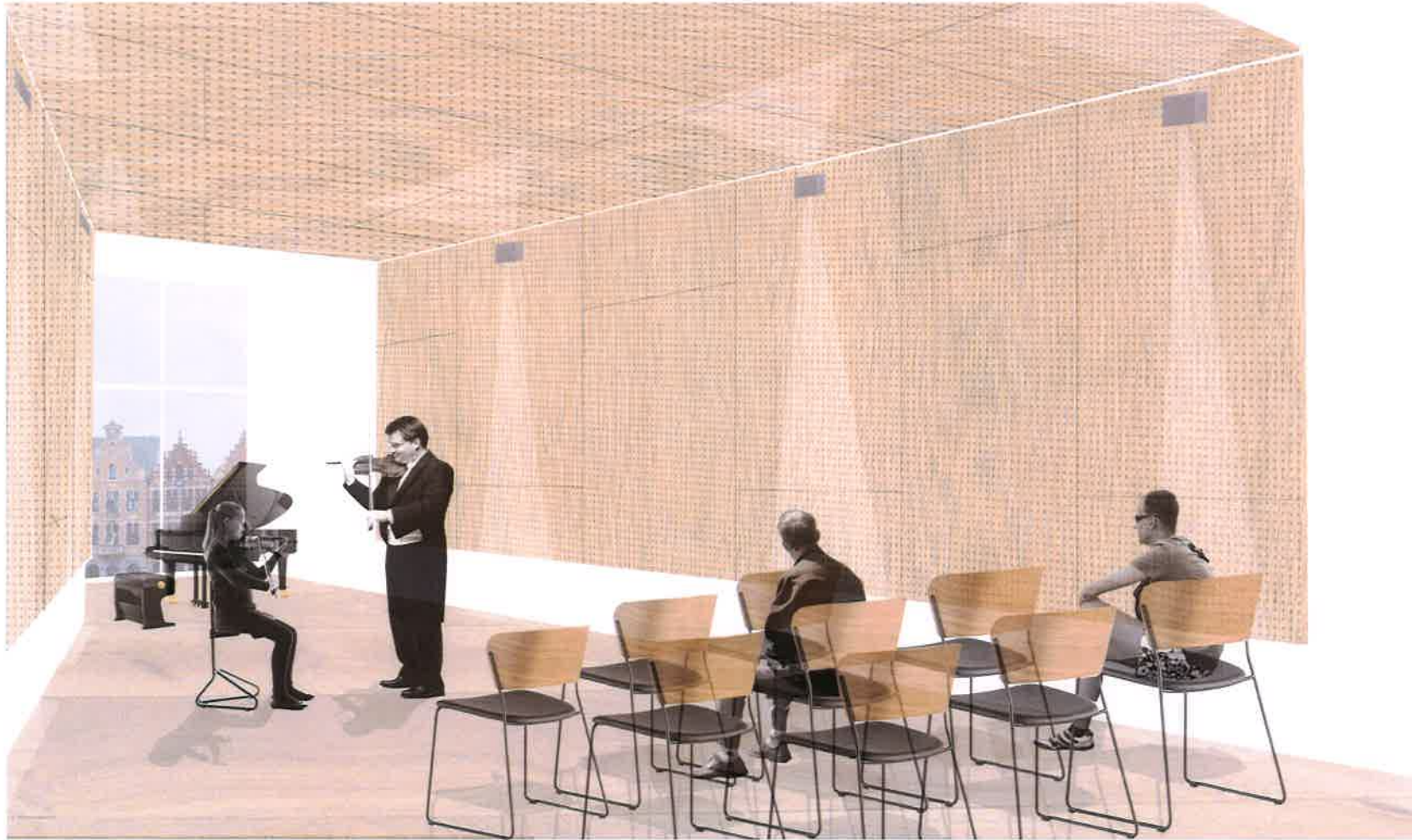

Fig. 89 3D-beeld akoestische ruimte voor samenspel

Fig. 34 3D beeld tentoonstelling over de baard

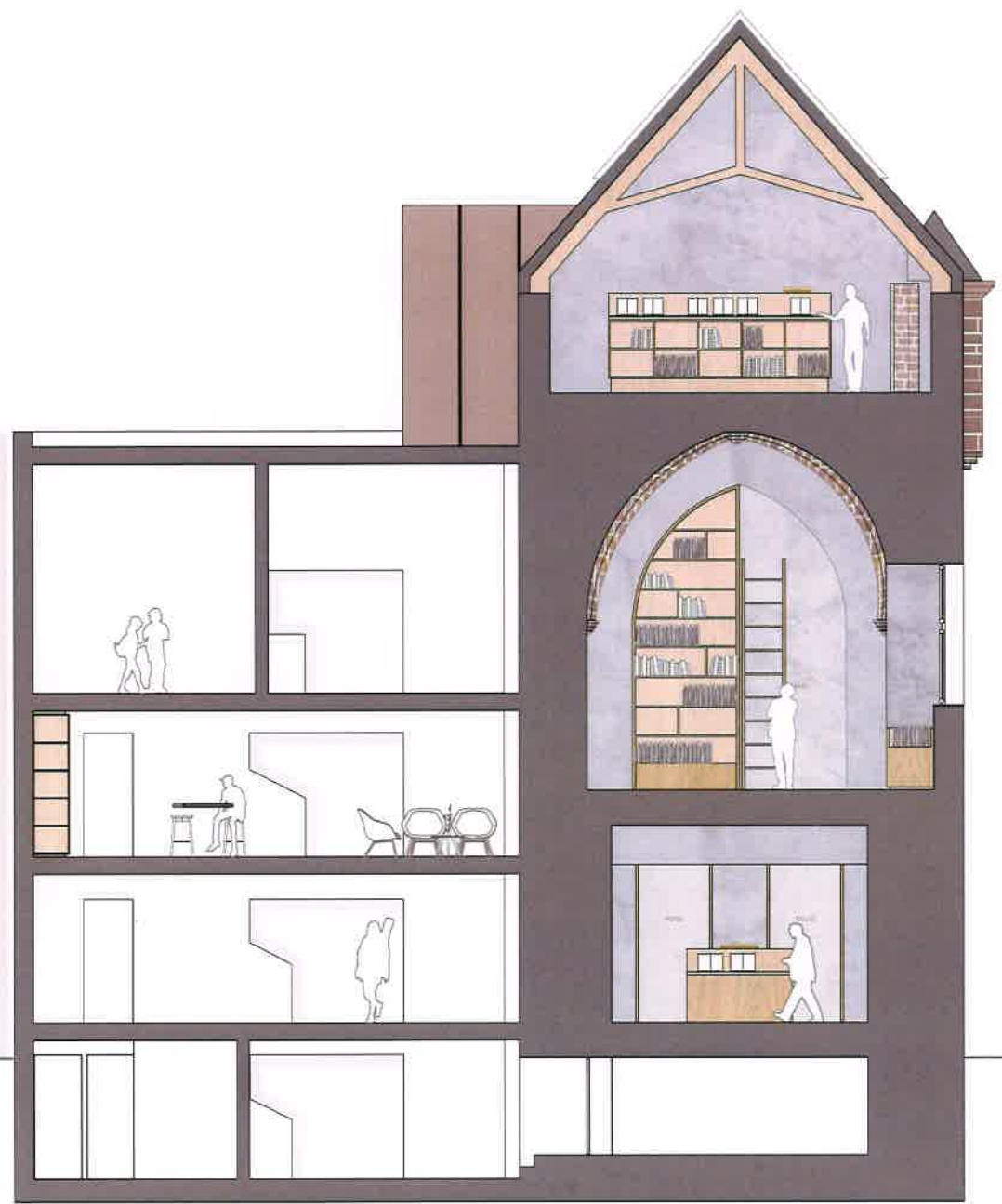

Fig 85 Edwardsonmede

Voor het marktpllein ontwerp ik een nieuwe aanleg. Voor de vormgeving laat ik mij leiden door de omgeving en volg ik de vorm ervan. Door gebruik te maken van verschillende bestrating en het verwerken van een patroon hierin, ontstaat er een veel interessanter beeld dan een vlakke, effen aanleg. Het patroon vormt lijnen die het zicht van de bezoeker richting de muziekkiosk leiden.

De historische pomp die verplaatst werd tijdens de heraanleg van het plein in 2011, verplaats ik terug naar zijn originele positie.

Ook wordt er groen binnengebracht op het plein. Hierdoor ontstaat er meer sfeer en kan ook de horeca die aanwezig is op het plein, gebruik maken van de schaduw die de bomen geven. Hier kunnen gezellige terrassen en zitbanken geplaatst worden, waardoor het plein de bezoekers uitnodigt om er gezellig te verblijven.

Fig. 36 Grondplan marktplein

De nieuwe aanleg van het marktplein vormde de inspiratiebron voor het ontwerp van de kiosk. De lijnen die aangelegd worden op het plein lopen door in de vormgeving van de kiosk.

Net zoals het nieuwe dak dat op de toren komt, wordt het dak van de kiosk gemaakt uit bruin zink. Hierdoor is er een link tussen de Sint-Rochustoren en de muziekkiosk zichtbaar.

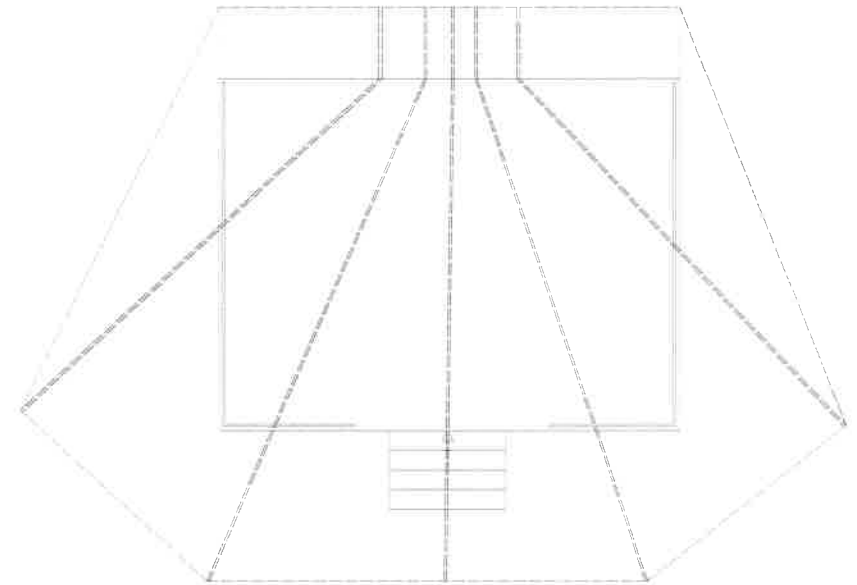

Fig. 87. Grondplan kiosk

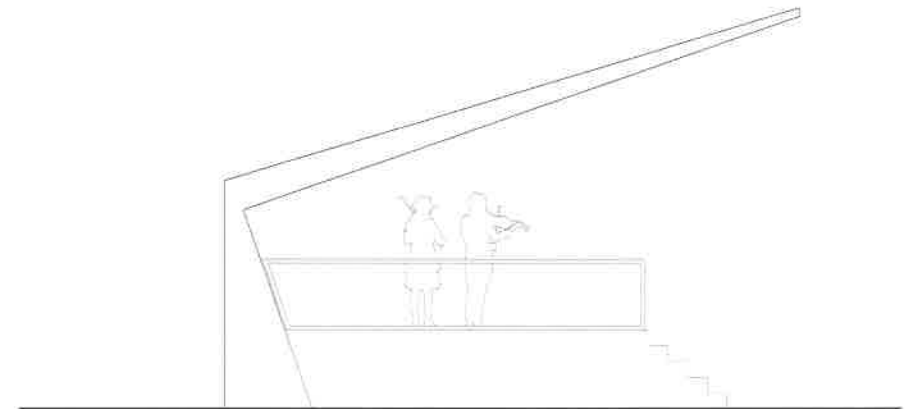

Fig. 88. Zijaanzicht kiosk

Fig. 39 Grote markt met kiosk

CONCLUSIE

Uit dit onderzoek naar een gepaste herbestemming voor de Sint-Rochustoren kan ik een aantal zaken concluderen. Aan de basis van de zoektocht lag het historisch onderzoek, dat het vertrekpunt vormt voor het antwoord te vinden op de onderzoeksvraag. Daarom is het erg belangrijk om een grondig en uitgebreid historisch onderzoek te voeren. Door de stadsplannen, kaarten en postkaarten te bestuderen konden de fysieke veranderingen op een duidelijke en visuele manier ontdekt worden. Zo ontdekte ik ook dat er een grote gelaagdheid zat in deze fysieke toestand, die meegenomen kon worden in het ontwerp.

Door de typologie van het belfort te bestuderen, werd de immateriële waarde van het gebouw duidelijk. Ook hierin bestaat een grote gelaagdheid in de verschuiving van betekenis. Deze betekenissen zorgen ervoor dat er verhalen duidelijk worden, dat de narrativiteit van het gebouw zichtbaar wordt. Het zijn dan ook deze immateriële aspecten die mij hielpen, en aan de basis lagen, om het nieuwe programma te bepalen.

Ook het lezen van verschillende uiteenzettingen, van onder andere Fred Scott, Pérez Gómez en Uyttenhove, zorgden ervoor dat er een aantal visies en richtlijnen aangereikt werden, die een grote bijdrage leverden aan het vormen van een eigen visie. Een combinatie van al het voorgenoemde zorgde ervoor dat ik een programma kon bepalen, dat vertrekt vanuit het geheugen en de narrativiteit van de toren, en tegelijk ook een meerwaarde biedt aan de toren en de site.

Nadat het programma bepaald is, moet er nagedacht worden over de vertaling naar een architectuurproject, om zo een goede herbestemming te kunnen verwezenlijken. Om dit te onderzoeken gebruikte ik verschillende cases, die een erg grote inspiratiebron waren en opnieuw verschillende visies aanreikten. Deze cases vormden dan ook een erg belangrijk gegeven voor het onderzoek. Vanuit de cases ontdekte ik bijvoorbeeld het belang van het bestuderen van het materiaal van het historisch gebouw. Dit leidde tot een nieuw deel van het onderzoek, waarin ik door het verder bestuderen van de gevel, opnieuw nieuwe inzichten kreeg die me konden helpen bij het vinden van een gevelmateriaal voor de nieuwbouw.

Door alle denkplaatjes en onderzoeksresultaten samen te brengen ontstond het herbestemmingsproject, dat bestaat uit verschillende delen, die samen komen om één geheel te vormen. Hierdoor krijgt de gehele site een nieuwe kwaliteit en blijft de herbestemming niet beperkt tot de "te" kleine oppervlakte van de Sint-Rochustoren, maar maakt deze deel uit van een groter interactief geheel.

BRONNEN

Figuur 1: Lodts, M. (2018). Eigen beeldmateriaal [Foto].

Figuur 2: Lodts, M. (2018). Eigen beeldmateriaal [Foto].

Figuur 3: Everts, L. (2010). Sint-Rochus [Foto]. Geraadpleegd op 19/03/2018 via <http://www.standbeelden.be/standbeeld/886>

Figuur 4: Lodts, M. (2018). Eigen beeldmateriaal [Kaart].

Figuur 5: Breugelmans, J. (2012). Aarschot 800 Jaar. Geschiedenis van Aarschot in woord en beeld, deel 1 [Kaart]. Herentals: Imprensa.

Figuur 6: Breugelmans, J. (2012). Aarschot 800 Jaar. Geschiedenis van Aarschot in woord en beeld, deel 1 [Kaart]. Herentals: Imprensa.

Figuur 7: Minnen, B. (1993). Albums de Croÿ [Kaart]. Brussel: Gemeentekrediet van België

Figuur 8: Minnen, B. (1993). Albums de Croÿ [Kaart]. Brussel: Gemeentekrediet van België

Figuur 9: Minnen, B. (1993). Albums de Croÿ [Kaart]. Brussel: Gemeentekrediet van België

Figuur 10: Breugelmans, J. (2012). Aarschot 800 Jaar. Geschiedenis van Aarschot in woord en beeld, deel 1 [Kaart]. Herentals: Imprensa.

Figuur 11: Breugelmans, J. (2012). Aarschot 800 Jaar. Geschiedenis van Aarschot in woord en beeld, deel 1 [Kaart]. Herentals: Imprensa.

Figuur 12: Breugelmans, J. (2012). Aarschot 800 Jaar. Geschiedenis van Aarschot in woord en beeld, deel 1 [Kaart]. Herentals: Imprensa.

Figuur 13: Breugelmans, J. (2012). Aarschot 800 Jaar. Geschiedenis van Aarschot in woord en beeld, deel 2 [Kaart]. Herentals: Imprensa.

Figuur 14: Breugelmans, J. (2012). Aarschot 800 Jaar. Geschiedenis van Aarschot in woord en beeld, deel 1 [Kaart]. Herentals: Imprensa.

Figuur 15: KBR belgica., (n.d.). 1777 Ferraris, kabinetskaart der Oostenrijkse Nederlanden en het Prinsdisbom Luik [Kaart]. Geraadpleegd op 20/11/2017 via http://belgica.kbr.be/nl/coll/cp/cpFerrarisCarte_nl.html

Figuur 16: Geopunt., (n.d.). Geopunt-kaart [Kaart]. Geraadpleegd op 20/11/2017 via <https://www.geopunt.be>

Figuur 17: Van Hees, I. (2012). Aarschot 800 Jaar. Geschiedenis van Aarschot in woord en beeld, deel 2 [Foto]. Herentals: Imprensa.

Figuur 18: Van Hees, I. (2012). Aarschot 800 Jaar. Geschiedenis van Aarschot in woord en beeld, deel 2 [Foto]. Herentals: Imprensa.

Figuur 19: Van Hees, I. (2012). Aarschot 800 Jaar. Geschiedenis van Aarschot in woord en beeld, deel 2 [Foto]. Herentals: Imprensa.

Figuur 20: Van Hees, I. (2012). Aarschot 800 Jaar. Geschiedenis van Aarschot in woord en beeld, deel 2 [Foto]. Herentals: Imprensa.

Figuur 21: Van Hees, I. (2012). Aarschot 800 Jaar. Geschiedenis van Aarschot in woord en beeld, deel 2 [Foto]. Herentals: Impresa.

Figuur 22: Van Hees, I. (2012). Aarschot 800 Jaar. Geschiedenis van Aarschot in woord en beeld, deel 2 [Foto]. Herentals: Impresa.

Figuur 23: Van Hees, I. (2012). Aarschot 800 Jaar. Geschiedenis van Aarschot in woord en beeld, deel 2 [Foto]. Herentals: Impresa.

Figuur 24: Van Hees, I. (2012). Aarschot 800 Jaar. Geschiedenis van Aarschot in woord en beeld, deel 2 [Foto]. Herentals: Impresa.

Figuur 25: Van Hees, I. (2012). Aarschot 800 Jaar. Geschiedenis van Aarschot in woord en beeld, deel 2 [Foto]. Herentals: Impresa.

Figuur 26: Van Hees, I. (2012). Aarschot 800 Jaar. Geschiedenis van Aarschot in woord en beeld, deel 2 [Foto]. Herentals: Impresa.

Figuur 27: Van Hees, I. (2012). Aarschot 800 Jaar. Geschiedenis van Aarschot in woord en beeld, deel 2 [Foto]. Herentals: Impresa.

Figuur 28: Van Hees, I. (2012). Aarschot 800 Jaar. Geschiedenis van Aarschot in woord en beeld, deel 2 [Foto]. Herentals: Impresa.

Figuur 29: Van Hees, I. (2012). Aarschot 800 Jaar. Geschiedenis van Aarschot in woord en beeld, deel 2 [Foto]. Herentals: Impresa.

Figuur 30: Van Hees, I. (2012). Aarschot 800 Jaar. Geschiedenis van Aarschot in woord en beeld, deel 2 [Foto]. Herentals: Impresa.

Figuur 31: Van Hees, I. (2012). Aarschot 800 Jaar. Geschiedenis van Aarschot in woord en beeld, deel 2 [Foto]. Herentals: Impresa.

Figuur 32: Van Hees, I. (2012). Aarschot 800 Jaar. Geschiedenis van Aarschot in woord en beeld, deel 2 [Foto]. Herentals: Impresa.

Figuur 33: Mapio. (n.d.). Grote markt, Aarschot [Foto]. Geraadpleegd op 19/03/2018 via <http://mapio.net/s/41665311/>

Figuur 34: Stouthuysen, T. (2010). Grote Markt Aarschot krijgt nieuw kledingje [Foto]. Geraadpleegd op 19/03/2018 via <http://www.hbvl.be/cnt/eid54628/extern-grote-markt-aarschot-krijgt-nieuw-kledingje>

Figuur 35: Blauwe vlinder. (2010). Uitstapje op zonnige dag [Foto]. Geraadpleegd op 19/03/2018 via http://blauwe-vlinder.50plusser.nl/?page=article&warticle_id=78988&Uitstapje-op-zonnige-dag#.Wsnvai-iFE4

Figuur 36: Lodts, M. (2018). Eigen beeldmateriaal [Foto].

Figuur 37: Lodts, M. (2018). Eigen beeldmateriaal [Foto].

Figuur 38: Lodts, M. (2018). Eigen beeldmateriaal [Foto].

Figuur 39: Lodts, M. (2017). Eigen beeldmateriaal [Schets].

Figuur 40: Lodts, M. (2017). Eigen beeldmateriaal [Schets].

Figuur 41: Heirman, M. (2003). Vlaamse belforten werelderfgoed [Afbelding]. Leuven: Davidsfonds.

Figuur 42: Mapio. (n.d.). Kerk Aarschot [Foto]. Geraadpleegd op 16/03/2018 via <http://mapio.net/pic/p-5589355/>

Figuur 43: Geopunt. (n.d.). Geopunt-kaart [Kaart]. Geraadpleegd op 16/03/2018 via <https://www.geopunt.be>

Figuur 44: Geopunt. (n.d.). Geopunt-kaart [Kaart]. Geraadpleegd op 16/03/2018 via <https://www.geopunt.be>

Figuur 45: Rijksmonumenten. (2014). Muziekkiosk in Nuenen [Foto]. Geraadpleegd op 16/03/2018 via <http://rijksmonumenten.nl/monument/518015/muziekkiosk/nuenen/>

Figuur 46: noAarchitecten. (n.d.). 100 Het Steen Antwerpen [Render]. Geraadpleegd op 05/04/2018, via <http://www.noa-architecten.net>

Figuur 47: noAarchitecten. (n.d.). 100 Het Steen Antwerpen [Render]. Geraadpleegd op 05/04/2018, via <http://www.noa-architecten.net>

Figuur 48: noAarchitecten. (n.d.). 100 Het Steen Antwerpen [Render]. Geraadpleegd op 05/04/2018, via <http://www.noa-architecten.net>

Figuur 49: noAarchitecten. (n.d.). 046 Stadhuis Lo-Reninge [Foto]. Geraadpleegd op 05/04/2018, via <http://www.noa-architecten.net>

Figuur 50: noAarchitecten. (n.d.). 046 Stadhuis Lo-Reninge [Foto]. Geraadpleegd op 05/04/2018, via <http://www.noa-architecten.net>

Figuur 51: noAarchitecten. (n.d.). 046 Stadhuis Lo-Reninge [Foto]. Geraadpleegd op 05/04/2018, via <http://www.noa-architecten.net>

Figuur 52: noAarchitecten. (n.d.). 046 Stadhuis Lo-Reninge [Foto]. Geraadpleegd op 05/04/2018, via <http://www.noa-architecten.net>

Figuur 53: noAarchitecten. (n.d.). 012 Hertogenmolens Aarschot [Foto]. Geraadpleegd op 06/04/2018, via <http://www.noa-architecten.net>

Figuur 54: noAarchitecten. (n.d.). 012 Hertogenmolens Aarschot [Foto]. Geraadpleegd op 06/04/2018, via <http://www.noa-architecten.net>

Figuur 55: noAarchitecten. (n.d.). 012 Hertogenmolens Aarschot [Foto]. Geraadpleegd op 06/04/2018, via <http://www.noa-architecten.net>

Figuur 56: Gelmini, G. (2015). Gianluca Gelmini's attentive restoration of the medieval Torre Del Borgo in Bergamo [Foto]. Geraadpleegd op 06/04/2018, via <https://www.yatzer.com/torre-del-borgo-gianluca-gelmini>

Figuur 57: Gelmini, G. (2015). Gianluca Gelmini's attentive restoration of the medieval Torre Del Borgo in Bergamo [Foto]. Geraadpleegd op 06/04/2018, via <https://www.yatzer.com/torre-del-borgo-gianluca-gelmini>

Figuur 58: Gelmini, G. (2015). Gianluca Gelmini's attentive restoration of the medieval Torre Del Borgo in Bergamo [Foto]. Geraadpleegd op 06/04/2018, via <https://www.yatzer.com/torre-del-borgo-gianluca-gelmini>

Figuur 59: Gelmini, G. (2015). Gianluca Gelmini's attentive restoration of the medieval Torre Del Borgo in Bergamo [Foto]. Geraadpleegd op 06/04/2018, via <https://www.yatzer.com/torre-del-borgo-gianluca-gelmini>

Figuur 60: 10Coselt. (n.d.). Piazza del Campo a Siena [Foto]. Geraadpleegd op 06/01/2018 via <https://www.10cose.it/siena/piazza-del-campo>

Figuur 61: Dubiel, S. (2008). Plaza Mayr (square) in Madrid (Spain) at dusk [Foto]. Geraadpleegd op 06/01/2018 via https://en.wikipedia.org/wiki/Plaza_Mayor,_Madrid#/media/File:Plaza_Mayor_de_Madrid_06.jpg

Figuur 62: Vaije Jet. (n.d.). Campidoglio de Roma. Geraadpleegd op 06/01/2018 via <https://www.viajet.com/fotos-roma/campidoglio/>

Figuur 63: Bufete Técnico. (n.d.). Plaza del Capitolio (Piazza del Campidoglio) (1536-Siglo XVIII). Geraadpleegd op 12/04/2018 via http://www.bufetetecnico.es/arquitectura/proyectos4/plaza_capitolio.html

Figuur 64: 51n4E. (n.d.). Skanderbeg Square. Geraadpleegd op 12/04/2018 via <http://www.51n4e.com/project/skanderbeg-square-0#>

Figuur 65: 51n4E. (n.d.). Skanderbeg Square. Geraadpleegd op 06/01/2018 via <http://www.51n4e.com/project/skanderbeg-square-0#>

Figuur 66: 51n4E. (n.d.). Skanderbeg Square. Geraadpleegd op 06/01/2018 via <http://www.51n4e.com/project/skanderbeg-square-0#>

Figuur 67: Lozie, P. (2013). Stadshal, Gent. Geraadpleegd op 14/04/2018 via <http://www.lozie.com/gallery-categories/stadshal-gent/>

Figuur 68: Frearson, A. (2013). Market Hall by Robbrecht en Daem and Marie-José Van Hee. Geraadpleegd op 14/04/2018 via <https://www.dezeen.com/2013/04/19/market-hall-by-robbrecht-en-daem-architecten-and-marie-jose-van-hee-architecten/>

Figuur 69: Robbrecht & Daem. (2012). Market Hall & Central Squares. Geraadpleegd op 14/04/2018 via <http://www.robbrechtendaem.com/projects/urban-space/market-hall>

Figuur 70: RLNH. (2012). Groeves met een ijzer-sterk verhaal: De ijzerzandsteengroeves van het Hageland. Geraadpleegd op 14/04/2018 via <http://docplayer.nl/44463978-Groeves-met-een-ijzer-sterk-verhaal-de-ijzerzandsteengroeves-van-het-hageland.html>

Figuur 71: MirAd. (n.d.). België: Abdij van Averbode. Geraadpleegd op 14/04/2018 via <http://www.miriamad.nl/Europa/Belgie/Averbode/AvA%20foto.html>

Figuur 72: Lodts, M. (2018). Eigen beeldmateriaal [Foto].

Figuur 73: Lodts, M. (2018). Eigen beeldmateriaal [Fotocollage].

Figuur 74: Lodts, M. (2018). Eigen beeldmateriaal [2D tekening].

Figuur 75: Lodts, M. (2018). Eigen beeldmateriaal [2D tekening].

Figuur 76: Lodts, M. (2018). Eigen beeldmateriaal [2D tekening].

Figuur 77: Lodts, M. (2018). Eigen beeldmateriaal [2D tekening].

Figuur 78: Lodts, M. (2018). Eigen beeldmateriaal [2D tekening].

Figuur 79: Lodts, M. (2018). Eigen beeldmateriaal [2D tekening].

Figuur 80: Lodts, M. (2018). Eigen beeldmateriaal [Grondplan].

Figuur 81: Lodts, M. (2018). Eigen beeldmateriaal [Grondplan].

Figuur 82: Lodts, M. (2018). Eigen beeldmateriaal [Grondplan].

Figuur 83: Lodts, M. (2018). Eigen beeldmateriaal [Render].

Figuur 84: Lodts, M. (2018). Eigen beeldmateriaal [Render].

Figuur 85: Lodts, M. (2018). Eigen beeldmateriaal [Doorsnede].

Figuur 86: Lodts, M. (2018). Eigen beeldmateriaal [Grondplan].

Figuur 87: Lodts, M. (2018). Eigen beeldmateriaal [2D tekening].

Figuur 88: Lodts, M. (2018). Eigen beeldmateriaal [2D tekening].

Figuur 89: Lodts, M. (2018). Eigen beeldmateriaal [Render].

Coverfoto: Breugelmans, J. (2012). Aarschot 800 Jaar. Geschiedenis van Aarschot in woord en beeld, deel 1 [Kaart]. Herentals: Imprensa.

Aarschot, (n.d.). Vredesbeiaard. Geraadpleegd op 16/03/2018 via <https://www.aarschot.be/vredesbeiaard>

Agentschap onroerend erfgoed. (2017). Historische stadskern van Aarschot. Geraadpleegd op 29/10/2017 via <https://inventaris.onroenderfgoed.be/erfgoedobjecten/140036>

Agentschap onroerend erfgoed. (2017). Sint-Rochustoren. Geraadpleegd op 29/10/2017 via <https://inventaris.onroenderfgoed.be/erfgoedobjecten/41434>

Archdaily. (2015). Torre del Borgo / CN10 architetti. Geraadpleegd op 06/04/2018, via <https://www.archdaily.com/628411/torre-del-borgo-gianluca-gelmini>

Atypisch Antwerpen. (n.d.). Het Steen. Geraadpleegd op 05/04/2018, via <https://www.visitantwerpen.be/nl/bezienswaardigheden/architectuur-monumenten/het-steen>

Breugelmans, J., Ceulemans, J., De Keulenaar, P., Paglialunga M., Raskin, P., Van Hees, I., Van Hees, J. (2012). Aarschot 800 Jaar. Geschiedenis van Aarschot in woord en beeld, deel 1. Herentals: Impresa.

Breugelmans, J., Ceulemans, J., De Keulenaar, P., Paglialunga M., Raskin, P., Van Hees, I., Van Hees, J. (2012). Aarschot 800 Jaar. Geschiedenis van Aarschot in woord en beeld, deel 2. Herentals: Impresa.

Bruijnes, M. (n.d.). Geschiedenis muziektenten. Geraadpleegd op 17/03/2018 via <http://www.muziektenten.nl/geschiedenis>

CitySpotters. (n.d.). Plaza Mayor. Geraadpleegd op 12/04/2018 via <https://www.cityspotters.com/spanje/madrid/plaza-mayor>

Civitatis. (n.d.). Piazza del Campidoglio. Geraadpleegd op 12/04/2018 via <https://www.rome.net/piazza-campidoglio>

Crkr. (n.d.). Stadhuis Lo-Reninge. Geraadpleegd op 05/04/2018, via <http://crkc.be/stadhuis-lo-reninge>

Delauré, J. (2012). Ijzerzandsteen: een ijzersterke troef voor Noord-Hageland. Geraadpleegd op 13/04/2018 via http://www.rlnh.be/sites/default/files/rlnh_ijzerzandsteen_low.pdf

Didden, S. (2016). Stad blijft vechten tegen leegstand. Het Laatste Nieuws. Geraadpleegd op 23/04/2018 via <https://www.hln.be/regio/aarschot/stad-blijft-vechten-tegen-leegstand~a80c4928/>

Dusar, M. & De Ceukelaire, M. (2014). Voorkomen en ontginning van Diestiaan ijzerzandsteen. In In H. De Clerq, E. Janssens, S. Smets & G en Verhaert (Reds.), Diestiaan ijzerzandsteen: van demergotiek tot restauratieproblematiek (pp. 19-26). Geraadpleegd op 13/04/2018 via http://www.rlnh.be/sites/default/files/diestiaan_ijzerzandsteen.pdf

Hayen, R., Fontaine, L., Berto, T. & De Clerq, H. Geologische en bouwtechnische kenmerken van de Diestiaan ijzerzandsteen. In In H. De Clerq, E. Janssens, S. Smets & G en Verhaert (Reds.), Diestiaan ijzerzandsteen: van demergotiek tot restauratieproblematiek (pp. 27-32). Geraadpleegd op 13/04/2018 via http://www.rlnh.be/sites/default/files/diestiaan_ijzerzandsteen.pdf

Heirman, M. (2003). Vlaamse belforten werelderfgoed. Leuven: Davidsfonds.

Janssens, T. (2012). De nieuwe stadshal in Gent: schaamteloos of visionair? Geraadpleegd op 14/04/2018 via <http://www.architectura.be/nl/nieuws/3055/de-nieuwe-stadshal-in-gent-schaamteloos-of-visionair>

Lomholt, I. (2016). Skanderbeg Square, Albania: Tirana Renewal Design. Geraadpleegd op 12/04/2018 via <https://www.e-architect.co.uk/albania/skanderbeg-square-tirana>

Madrid Tourism. (n.d.). Plaza Mayor Square. Geraadpleegd op 12/04/2018 via http://www.madridtourist.info/plaza_mayor.html

Minnen, B. (1993). Albums de Croÿ. Brussel: Gemeentekrediet van België

noAarchitecten. (n.d.). 012 Hertogenmolens Aarschot. Geraadpleegd op 06/04/2018, via <http://www.noa-architecten.net>

noAarchitecten. (n.d.). 100 Het Steen Antwerpen. Geraadpleegd op 05/04/2018, via <http://www.noa-architecten.net>

noAarchitecten. (n.d.). 046 Stadhuis Lo-Reninge. Geraadpleegd op 05/04/2018, via <http://www.noa-architecten.net>

Onbekend. (n.d.). Aarschot, Vlaams-Brabant. Geraadpleegd op 06/04/2018, via <http://www.molenechos.org/molen.php?nummer=961>

Onbekend. (2017). De architectuur van de stadshal. Geraadpleegd op 14/04/2018 via <https://stad.gent/kobra/de-architectuur-van-de-stadshal>

Onbekend. (2018). Piazza del Campidoglio, Capitooolsplein. Geraadpleegd op 12/04/2018 via <http://www.aviewoncities.com/nl/rome/piazzadelcampidoglio>

Onbekend. (n.d.). Piazza del Campo. Geraadpleegd op 05/04/2018, via <http://toscanenl/piazza-del-campo/>

Onbekend. (n.d.). Plaza Mayor. Geraadpleegd op 12/04/2018 via https://www.esmadrid.com/en/tourist-information/plaza-mayor-madrid?utm_referrer=https%3A%2F%2Fwww.google.be%2F

Onbekend. (2011, 30 juni). Sint-Rochustoren is gerestaureerd. Het Nieuwsblad. Geraadpleegd op 14/04/2018 via <https://www.nieuwsblad.be/cnt/603dep71>

Op de Beeck, E. (1987). Aarschot, evolutie van een stadsbeeld. Averbode: Firma Tuerlinckx.

Pagliari, F. (n.d.). CN10 Architetti, Torre Del Borgo, Restauro ed ampliamento. Geraadpleegd op 06/04/2018, via <https://www.theplan.it/eng/webzine/italian-architecture/en-torre-del-borgo>

Papaioannou. (2015). Gianluca Gelmini's attentive restoration of the medieval Torre Del Borgo in Bergamo. Geraadpleegd op 06/04/2018, via <https://www.yatzer.com/torre-del-borgo-gianluca-gelmini>

Peeters, A. (2011). Een nieuw kleedje voor de Aarschotse Grote Markt. Geraadpleegd op 24/11/2017 via <http://www.andrepeeters.be/content/een-nieuw-kleedje-voor-de-aarschotse-grote-markt>

Pérez-Gomez, A. (2007). The City is not a Post-Card: The Problem of Genius Loci. Geraadpleegd op 26/11/2017 via <http://fbc-studiocolaboration.unsw.wikispaces.net/file/view/The+city+is+not+a+post-card+-PerezGomez.pdf>

Robbrecht & Daem. (2012). Market Hall & Central Squares. Geraadpleegd op 14/04/2018 via <http://www.robbrechtendaem.com/projects/urban-space/market-hall>

Scott, F. (2007). On altering architecture. Leiden: Taylor & Francis Group.

Sels, G. (2016). Het Steen laat zich opnieuw van alle kanten zien. Geraadpleegd op 05/04/2018, via <https://www.vlaamsbouwmeester.be/nl/instrumenten/open-oproep/projecten/oo3101-antwerpen-het-steen>

Sienaguide. (n.d.). The Piazza del Campo. Geraadpleegd op 08/04/2018 via http://www.sienaguidavirtuale.it/accessible/eng/geo_piazzadelcampo.html

Smets, S. (2014). Ijzerzandsteen, een ijzersterke troef voor Noord-Hageland. In In H. De Clerq, E. Janssens, S. Smets & G en Verhaert (Reds.), Diestiaan ijzerzandsteen: van demergotiek tot restauratieproblematiek (pp. 39-46). Geraadpleegd op 13/04/2018 via http://www.rlnh.be/sites/default/files/diestiaan_ijzerzandsteen.pdf

Thibaut, H. & Robijns, K. (2014). Betekenisvol omgaan met reserves diestiaan ijzerzandsteen. In In H. De Clerq, E. Janssens, S. Smets & G en Verhaert (Reds.), Diestiaan ijzerzandsteen: van demergotiek tot restauratieproblematiek (pp. 13-18). Geraadpleegd op 13/04/2018 via http://www.rlnh.be/sites/default/files/diestiaan_ijzerzandsteen.pdf

Tridex. (n.d.). Nieuwe stadshal in Gent. Geraadpleegd op 14/04/2018 via <https://www.tridex-epdm.be/nl/content/stadshal-gent>

Uyttenhove, P. (2010). Landschap en geheugen. In K. Bosma, J. Kolen (Reds.), Geschiedenis en ontwerp (pp. 238-254). Nijmegen: Vantilt.

Vai. (n.d.). Stadshal Gent. Geraadpleegd op 14/04/2018 via <https://www.vai.be/nl/project/stadshal-gent>

Vai. (n.d.). Uit het Architectuurboek n°10: 's Hertogenmolens, Aarschot. Geraadpleegd op 06/04/2018, via <https://www.vai.be/nl/project/uit-het-architectuurboek-ndeg10-s-hertogenmolens-aarschot>

Van Driessche, T. (2014). Historisch gebruik van Diestiaan ijzerzandsteen in het Hageland. In In H. De Clerq, E. Janssens, S. Smets & G en Verhaert (Reds.), Diestiaan ijzerzandsteen: van demergotiek tot restauratieproblematiek (pp. 33-38). Geraadpleegd op 13/04/2018 via http://www.rlnh.be/sites/default/files/diestiaan_ijzerzandsteen.pdf

Verhaert, G. & Van Roo, J. (2014). Ijzerzandsteen, een natuurlijke rijkdom van het Hageland. In H. De Clerq, E. Janssens, S. Smets & G. Verhaert (Reds.), Diestiaan ijzerzandsteen: van demergotiek tot restauratieproblematiek (pp. 5-12). Geraadpleegd op 13/04/2018 via http://www.rlnh.be/sites/default/files/diestiaan_ijzerzandsteen.pdf

Verhulst, L. (2013). noArchitecten combineert oud en nieuw in stadhuis Lo-Reninge. Geraadpleegd op 05/04/2018, via <http://www.architectura.be/nl/nieuws/3505/noaarchitecten-combineert-oud-en-nieuw-in-stadhuis-lo-reninge>

Visit Gent. (n.d.). Stadshal: Modern bouwwerk in het hart van de stad. Geraadpleegd op 14/04/2018 via <https://visit.gent.be/nl/zien-doen/stadshal>

Wikiarquitectura. (n.d.). Piazza del Campidoglio. Geraadpleegd op 12/04/2018 via <https://en.wikiarquitectura.com/building/piazza-del-campidoglio/>

51n4E. (n.d.). Skanderbeg Square. Geraadpleegd op 12/04/2018 via <http://www.51n4e.com/project/skanderbeg-square-0#>

